

בינ"ו עמ"י עש"ו

קונטרס

מגיד דבריו ליעקב

חמישאה

שיחות מוסר חיזוק והתעוררות

בענייני עבודת ה'

ומהם שיחות

על סדר פרשיות השבוע

נסדר ונערך משיחות מוסר

שנאמרו במקהלות על ידי

הגאון הגדול

רבי יעקב חיים סופר שליט"א

ראש ישיבת 'כף החיים'

בצירוף חידו"ת על הפרשה ועוד

פרשת ויקהל-פקודי

ירושלים עיה"ק תובכ"א

תשפ"ג לפ"ק

הלימוד והחיזוק בחוברת
זו מוקדש להצלחה
ברוחניות ובגשמיות
למסייעים בהוצאה לאור

שיחות מוסר אלו הנדפסות בקונטרסי "מגיד דבריו
ליעקב" נסדרו ונערכו מתוך קלטות של שיחות רבינו
שליט"א.

ואם יימצא שגגה וטעות, איתנו תלין משוגתינו.
ובקשתינו שטוחה לפני המעיינים הי"ו כי כל שגגה וטעות
יתלו בחסרון דעת העורך, ואנא ידיעני על הטעות.

בתחילת החוברת נדפסת שיחתו של רבינו שליט"א
בחלק השני של החוברת נדפסו חידו"ת על פרשת שבוע,
מחידושי של רבינו שליט"א על התורה, וחלקם הגדול
רואים לראשונה מכת"י בחוברת זו.

בחלק השלישי של החוברת מצורף חידושים שונים
המלוקטים מקונטרס מערכותיו של רבינו שליט"א
בעניינים שונים.

בחלק הרביעי של החוברת מצורף מחידו"ת רבינו
שליט"א בסוגיות הנלמדות בדף היומי, או שאר חידו"ת
כפי אשר יכיל הגליון

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה לקבלת
הגליונות בדוא"ל:
8542164@gmail.com

ניתן להשיג את החוברות מידי שבוע מתחילתו בנקודות
המכירה וההפצה של י. בלוי בבתי הכנסת

©

כל הזכויות שמורות

אין לצלם להעתיק לשכפל וכל כיו"ב,
בלא רשות מפורשת בכתב מהמחבר

הערות והארות תיקונים יתקבלו בשמחה,
ובעז"ה יתוקנו במהדורה הבאה

להערות והארות

ניתן לפנות בשעות בין הסדרים
לפלאפון מספר 0548-542-164

פרשת ויקהל-פקודי

מפתח העניינים

חשיבות קריאת שנים מקרא ואחד תרגום כהלכתה / השראת השכינה בקרב ישראל אחרי שהתפייס הקב"ה על חטא העגל / בתי המקדש של ישראל היו משכון בעדם / הרגשת החסרון של בית המקדש / הציפיה והבקשה לבנין בית המקדש / הציפיה לגאולה - מקרבת את הגאולה / למה תהיו אחרונים להשיב את המלך אל ביתו / שיפור המידות ושמירת הלשון כראוי יקרב את הגאולה

מפתח חידושי תורה - פרשת ויקהל

א. בענין נדבת הנשים למלאכת המשכן..... יח.

מפתח חידושי תורה - פרשת פקודי

א. בענין סך פסוקי פרשת פקודי והמסתעף..... כא

מפתח מערכות

לא תשא..... כח

לא תרצח..... כט

לאו בארצם לא תנחל ולאו חלק לא יהיה לך בתוכם..... ל

מפתח סופרים וספרים

סימן ז - על ספר החינוך..... לז

סימן ח - בענין רבינו יעקב מקורביל ורבינו יצחק מקורביל..... מה

סימן ט - רבינו הטור מעתיק דברי פוסק ויש פרט בדבריו שאינו מסכים עמו..... מז

הלימוד בחוברת זו מוקדש לעילוי נשמות

מסעודה בת חסיבה	אליהו מאיר בן סימי	יפה בת עליה
שמועון בן עליה	יוסף בן אסתר	פיבי בת חסיבה
מסעוד בן אסתר	סימי בת חנה	מרגלית בת סימי
יצחק שלום בן צ'לחה חנה	שולמית בת כחילה רחל	יעקב בן עליה
תנצב"ה		

הלימוד בחוברת זו מוקדש לרפואת
מרדכי בן מורווריד אסנת
מיכל בת אסתר
אל נא רפא נא להם

חשיבות קריאת שנים מקרא ואחד תרגום כהלכתה

בעזרת ה' יתברך נראה להתבונן בעניני הפרשה, פרשת ויקהל פקודי - החודש.

כשאדם שומע את צמד המילים 'ויקהל פקודי', הוא כבר מתיירא ונבהל. הוא עושה לעצמו את החשבון: 'לקרוא ויקהל פקודי שנים מקרא ואחד תרגום?!'... הרי פרשת ויקהל כוללת מאה עשרים ושנים פסוקים, ופרשת פקודי מוסיפה עוד תשעים ושנים פסוקים, וצריך לקרוא אותם פעמים מקרא ופעם אחת תרגום, סך הכל **שש מאות שבעים ושנים**... ואת כל זה אני צריך להספיק בחצי שעה'... שהרי הוא מקציב תמיד ל'שנים מקרא ואחד תרגום' לא יותר מחצי שעה... ולא נותרת לו ברירה אלא לקרוא אותם פי שנים ממהירות הקול...

כבר המלאך הדובר במרן הבית יוסף, שהיה שלוח מאת המקום ללמד אותו תורה ולהדריך אותו בעבודת הקדש, הרעיש על המצוה הזו שתקנו לנו רבותינו הקדושים לקרוא את הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום. ואמר המלאך למרן הבית יוסף [והביא דבריו מו"ז הגאון בעל כף החיים זצ"ל (סימן רפ"ה אות ד' וע"ש)], מה זה שמקיימים את המצוה הזו כלאחר יד, וגם מי שקורא שנים מקרא ואחד תרגום עושה את זה בחפזון ובמהירות כחותה על הגחלים?! והלא זו תקנת חכמים ומקיימים בזה גם מצות תלמוד תורה, וכשאדם קורא את הפרשה במתינות כמו שצריך יש בזה גם ענין של כבוד התורה. לכן צריכים לקרוא את הפרשה מתון מתון, ולא בחפזון כפסח מצרים.

רבותינו הבטיחו (ברכות ה:) שכל מי שזהיר במצוה הזו יזכה ויארץ ימים, ומסופר בהקדמה לספר 'לב אליהו' על רבי אליהו לאפיאן זצ"ל שהאריך ימים קרוב לגיל מאה, שפעם אחת שאלו אותו ברמיזה 'במה הארכת ימים', והוא השיב להם: על שהייתי זהיר במקרא שנים מקרא ואחד תרגום מדי שבת בשבתו.

ספרו על האדמו"ר רבי פנחס מקוריץ זצ"ל, שפעם באו וספרו לו על מדינה אחת שיש בה הרבה צרות מהגויים, והם פורעים ביהודים ועושים בהם פוגרומים וביזות רח"ל. אמר להם רבי פנחס מקוריץ, לכו ואמרו להם שקריאת שנים מקרא ואחד תרגום בדקדוק כמו שצריך, היא סגולה טובה לשמירה ולבטחון.

על אחת כמה וכמה בזמן שלנו שאנחנו זקוקים כל כך לשמירה ולהגנה, צריכים אנחנו לחזק את הענין הזה לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום כהלכתו. ולא שיהיה אדם קורא במהירות כזו שאחרי שהוא גומר לקרוא אם אתה שואל אותו 'מה קראת?' - הוא עונה לך: 'מה זאת אומרת?!' - שנים מקרא ואחד תרגום'... ולא יודע מימינו ומשמאלו מהפרשה.

השראת השכינה בקרב ישראל אחרי שהתפייס הקב"ה על חטא העגל בפרשיות 'ויקהל פקודי' מפורטים עניני המשכן, איך בנו אותו, ממה היו הכלים נעשים, ושאר פרטי המשכן.

מדוע נבנה המשכן עכשיו, ומה צורך בו לישראל?!

כאשר באו ישראל וקבלו את התורה, נתקן החטא של נחש הקדמוני. כל הזוהמא שנכנסה בקרב האדם בגלל חטא נחש הקדמוני הלכה והסתלקה, וכל הקללות שבאו בגלל החטא הזה של אדם הראשון התבטלו מן העולם, כמו גזירת המיתה ושאר הגזירות. גם היצר הרע נעקר מתוך ישראל, וחזרו להיות כאדם הראשון קודם החטא, בזמן היותו בגן עדן.

רבי חיים מוולוז'ין זצ"ל מביא בספרו נפש החיים (ש"א פ"ו) ראייה נפלאה לכך שישראל בזמן מתן תורה תקנו את חטא נחש הקדמוני. שהרי, שלמה המלך אומר בספר קהלת (ז, כט) 'עשה האלהים את האדם ישר'. מהו 'ישר'?! - הכוונה היא שהקב"ה ברא את האדם באופן כזה שלא יהיה בו מצד עצמו נטיה לחטא ועוון, אלא היצר צריך לבוא מבחוץ לפתות אותו לדבר עבירה. אבל אחרי שחטא אדם הראשון בעץ הדעת, הכניס בעצמו ובתוכו את היצר, ומאז יש ממנו עצמו את המשיכה לתאוות לבו. וכלשון הזהר הקדוש 'יצר הרע אישתאיב בגופיה' (זהר ח"א דפ"ח ע"א, ודקע"ט ע"א ועוד), השרה והכניס בתוכו את היצר הרע.

כשישראל קבלו את התורה בהר סיני, נעקר היצר הרע הזה מתוכם וחזרו להיות במדרגתו של אדם הראשון קודם החטא. והראיה? - שהיצר הרע צריך היה לבוא מבחוץ כדי להכשיל אותם. בא היצר הרע ב"ז בתמוז וערבב את העולם, עשה חושך ואפילה באופן שכל ישראל עמדו משתוממים ונבהלים ממה שלפתע נהיה חושך באמצע היום, ובעוד הם עומדים מבוהלים הראה להם היצר את מטתו של משה רבינו פורחת באויר (ילקוט שמעוני שמות רמז שצ"א). כיון שראו כך - אבדו עשתונותיהם, ואז הצליח היצר להחטיא אותם בחטא העגל.

הרי לנו שבשביל להחטיא אותם היה צריך היצר לבוא מבחוץ ולהטעותם, כיון שכשקבלו את התורה תקנו את החטא של נחש הקדמוני ונטהרו מהיצר הרע שבתוכם. ואחרי שחטאו ישראל בחטא העגל חזר הכל לקלוקל הראשון, ועל זה אומר הפסוק (תהלים פב, ו) 'אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם', שאתם כמו מלאכים שאין להם יצר הרע, 'אכן כאדם תמותון', אתם כמו אדם הראשון שהחזרתם והכנסתם בעצמכם את היצר. ובעלי הרמז אמרו שלכן 'ערב רב' עולה בגמטריא 'דעת', כי מה שגרם החטא הזה שהיה בחטא עץ הדעת, חזר עכשיו שוב על ידי הערב רב בחטא העגל. והתכנית האלוקית של 'לתקן עולם במלכות ש-די' לתקן את חטא אדם הראשון ולהשיב אותו למדרגתו העליונה שהיתה לו מתחילה, התאחרה והנה אנחנו מתגלגלים עד היום הזה בעבור זה, עד שנוכח לגאולה העתידה. בקרוב ממש אמן.

זה היה הקלקול העצום של חטא העגל, ולכן היה חרון אף גדול כל כך ורצה הקב"ה לכלות את ישראל. עמד משה רבינו והתחנן לפני ה' יתברך והזכיר זכות אבות, וגם טען להקב"ה שאם יכלה את בני ישראל יהיה בזה חילול ה' נורא שיאמרו האומות שהוציא ה' את ישראל ממצרים אבל לא היה בו כח להכניס אותם לארץ ישראל ולכן הרג אותם בין ההרים, כמו שאמרו בגמרא בברכות (לב.) ובתרגום. ואחרי שעמד משה בפרץ והשיב חמת הקב"ה מהשחית, התפייס הקב"ה ואמר 'סלחתי כדבריך'. אז עלה משה רבינו שוב אל ההר לקבל את הלוחות השניות, אותם הוריד לנו ביום הכפורים. ובו ביום, ביום הכפורים בזמן שירד משה עם הלוחות השניות בידו, צווה הקב"ה את משה שילך לישראל ויודיע ויצווה אותם על ענין בנין המשכן, 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם'.

ואכן, כל כלל ישראל באו ונתנו כפי נדבת לבם עבור המשכן. שלשה חודשים אספו, שלשה חודשים בנו ופירקו עד שהגיעו ימי המלואים שהיו בסוף חודש אדר, עד שהגיע ראש חודש ניסן בו הוקם המשכן, ונטל אותו היום עשר עטרות כמו שאמרו רבותינו (שבת פז.).

זה היה הענין של הקמת המשכן. אחרי שהקב"ה התפייס עם כלל ישראל ושלח בידי משה את הלוחות השניות ביום הכפורים - שגם נקבע עקב כך להיותו יום סליחה וכפרה לישראל לדורות עולם - צווה את ישראל שיעשו לו מדור בתוכם וישרה את שכניתו בקרב ישראל. וזהו שמו של ה'משכן', לשון שכנה השורה בקרב ישראל.

בתי המקדש של ישראל היו משכון בעדם

אמנם יש עוד רמז במילה 'משכן'. בתחילת פרשת פקודי, הפסוק אומר (שמות לח, כא): 'אלה פקודי המשכן משכן העדות אשר פקד על פי משה עבודת הלויים ביד איתמר בן אהרן הכהן'. ולכאורה יש כאן כפילות ויתור לשון בפסוק, שמאחר ואמר 'אלה פקודי המשכן' למה הוסיף שוב ואמר 'משכן העדות'!?

ומפרש רש"י: משכן משכן שני פעמים, רמז למקדש שנתמשכן בשתי חורבנות על עוונותיהן של ישראל. כלומר, אמת הדבר ש'משכן' הוא מלשון שכנה, אבל יש כאן רמז נוסף שהוא מלשון משכון. כלל ישראל נתן משכון נורא בידי הקב"ה, שגיבה מהם את חובו בחורבן בתי המקדש שהיו לנו.

ובאמת, הקב"ה עשה אתנו בזה חסד נפלא. הגמרא במסכת קדושין (לא.) עוסקת בעניני המצוה היקרה והנפלאה כיבוד אב ואם, ואומרת כך: תני אבימי בריה דרבי אבהו יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם, ויש מטחינו ברחיים ומביאו לחיי העולם הבא. ומפרש רש"י: 'פסיוני הוא עוף חשוב ושמן, מין שליו שירד במדבר'. הגמרא במסכת יומא (ע"ה ב') מספרת נפלאות על השליו שירדו במדבר, כמה היה טוב וערב. ויש אחד כזה שמאכיל את

אבא שלו בשליו הזה, אבל טורדו מן העולם - הוא נענש על זה. ולכאורה, אחרי שכל כך מכבד את אבא שלו ומביא לו כסעודת שלמה בשעתו, למה זה נענש?! - מפרש רש"י: 'שמראה לו צרות עין על סעודתו'. אמנם הבן הזה מביא לאביו מאכלים משובחים, אבל הוא לא עושה את זה בצורה המכובדת לאביו, אלא מראה לו צרות עין.

ויש מטחינו ברחיים, מפרש רש"י: יש שמעביד את אביו ברחיים, 'היא מלאכה קשה', אבל מביאו לעולם הבא. הוא יזכה בעבור זה לחיי נצח. ולכאורה, הלא הוא לא מביא לאביו פסיוני, ויותר מזה, הוא משעבד את אביו בעבודה קשה, ולמה יקבל על זה שכר? - 'שמכבדו בדברים טובים וניחומים', הוא מדבר אליו בלשון רכה ועדינה, 'והמלאכה מטיל עליו בלשון רכה ומראה לו צורך השעה שאינם יכולים להתפרנס אלא ביגיעה זו'. הבן אומר לאביו, נכון שאין לנו ברירה ואתה צריך לעבוד בעבודה הקשה הזו, אבל זה רצון ה' יתברך ואנחנו עושים את המוטל עלינו. ובגלל שהבן מנחם את אביו ומראה לו פנים שוחקות, זוכה עבד זה לחיי העולם הבא.

ממשיך רש"י ומביא מדברי הירושלמי שאכן היה מעשה שכזה. מעשה באחד שהיה מאכיל את אביו פסיוני, בכל יום היה מביא לו את העוף הטעים והערב הזה. פעם אחת אמר האב לבנו, בני מאין לך כל אלו. בכל יום אתה מביא לי את העופות המשובחים והיקרים האלו, מאיפה אתה משיג אותם?! אמר לו הבן, סבא, זקן, מה אכפת לך, טחון ואכול. תשתוק ותלעס את האוכל שהבאתי לך. ככה מדברים לאבא?! בעזות ובחוצפה כזאת?! הראהו שקשה לו.

ועוד מעשה היה, באחד שהיה טחון בריחים והיה לו אב זקן ושלה המלך בשביל אביו לבוא לעבודת המלך, כך היתה הגזירה אז, שהזקנים גם כן יבואו לעבודת המלך*. אמר הבן לאביו, טחון אתה בריחים ואני אלך תחתיד לעבודת המלך שאין לה קצבה. ללכת לעבודת המלך זו גיעה עצומה וכרוכה בהרבה סכנות, וגם אי אפשר לדעת מתי היא תגמר, ואתה

א. למה לקחו את הזקנים?! והלא הזקנים לא כשרים לעבודה! העולם מיישב בדרך בדיחותא, על פי מעשה שהיה בזמן שהיתה הגזירה הנוראה ברוסיה לקחת את הילדים הרכים לעבודת הצבא, וכפי שנקראו אז - הקנטוניסטים.

פעם הגיעו לעיירה כמה חוטפים, לקחת ילדים לעבודת הצבא. מיד כשפשטה השמועה בקרב היהודים שהחוטפים הגיעו, הסתתרו כולם והתחבאו מפניהם. בין המסתתרים, היה גם יהודי מבוגר, כבן שבעים וחמש שנכנס תחת המיטה... כשנכנסו החוטפים לבית, גילו שם רגל שבולטת מוחץ למיטה, סחבו אותו החוצה וגילו להפתעתם איש זקן, שזקנו הלבן יורד לו על פי מידותיו... שאלו אותו, 'למה אתה מתחבא מתחת המיטה? אתה חושב שיקחו אותך לצבא בגיל הזה להיות חייל?!' והוא השיב להם בשאלה: 'רגע, וגנרלים אתם לא צריכים?!'... פחדתי אולי תקחו אותי להיות גנרל... וכך היתה הגזירה הזו שמוזכרת בירושלמי, שהלכו וקראו גם לזקנים לעבודת המלך.

בגילך לא תעמוד בזה. תשאר כאן ואני אלך במקומך. אבל ממה תתפרנס?! הלא כשאתה הייתי כאן אני הייתי המפרנס, אולם עכשיו שאלך מי יפרנס אותך?! - אין ברירה, אלא שאתה בעצמך תטחון בריחים. נמצא שהבן הזה נתן לאבא שלו מלאכה קשה, לטחון בריחים, אבל הוא לא עושה את זה בשביל עצמו אלא בשביל אבא שלו שינצל מעבודת המלך המסוכנת, ובשביל כך הוא זוכה לחיי העולם הבא.

על זה אומר התלמוד, **אמר רבי אבהו כגון אבימי ברי**, שהוא קיים את המצוה של כיבוד אב ואם כהלכתה. מה היה? - מספרת הגמרא: **חמשה בני סמכי היו לו לאבימי, לאבימי בנו של רבי אבהו, היו חמישה בנים תלמידי חכמים שקיבלו סמיכה, וכי הוה אתא רבי אבהו קרי אבבא, כשהיה רבי אבהו מתקרב אל הדלת של בנו אבימי, רהיט ואזיל ופתח ליה ואמר אין אין עד דמטא התם.** למרות שלאבימי היו חמשה ילדים, הוא לא נתן להם לפתוח לאביו את הדלת אלא היה רץ בעצמו, ובתוך כדי שהיה רץ אל הדלת היה צועק 'כן אבא, אני כבר פותח', כדי לתת כבוד ויקר לאבא שלו, שידע שהוא כבר שמע אותו ובא לפתוח.

מספרת הגמרא שיום אחד, **אמר ליה אשקיין מיא, רבי אבהו ביקש מבנו אבימי, 'אני צמא, אנא ממך תביא לי כוס מים לשות'.** רץ אבימי להביא לו כוס מים, **אדאייתי ליה, עד שהגיע אבימי אל אביו עם הכוס, נמנם, רבי אבהו נמנם בשינה. גחין קאי עליה עד דאיתער, אבימי התכופף לאביו עם הכוס בידו, כשהוא ממתין ומצפה לרגע בו אביו רבי אבהו יתעורר, ויוכל לתת לו לשותות. אחד אחר היה אומר, 'אבא שלי ישן?! טוב מאוד! גם אני אלך לישון... הרי אני הבאתי לו את הכוס שביקש ומה אעשה שנרדם?! אני פטור'...** ו"וחסידים ואנשי מעשה" היו גם מעירים את האבא ואומרים לו 'קום תשתה'... אבל אבימי קיים את המצוה של כיבוד אב ואם בהידור, ולא זו משם עד שאבא שלו קם ונתן לו לשותות.

אומרת הגמרא, **איסתייעא מלתיה ודרש אבימי מזמור לאסף, היות וקיים באופן כזה את המצוה של כיבוד אב ואם, היתה לו סיעתא דשמיא מיוחדת לחדש ולדרוש בתורה, ודרש על הפסוק 'מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך'.**

הגמרא לא פירשה מה דרש אבימי, אבל רש"י ותוספות ביארו את הדרשה של אבימי, שלכאורה יש כאן קושיא גדולה בפסוק הזה. הלא באו גוים בנחלתך, הרסו את בית המקדש והחריבו אותו, הרגו מכלל ישראל אלפים ורבבות, הוציאו רבים לשמד ומכרו מישראל רבים רבים לעבדים, ואם כן למה אומר הכתוב 'מזמור לאסף', והלא 'קינה מיבעי

ב. ראיתי באחד מספרי תולדות הימים שכותב, שבזמן שהוא שהגוים החריבו את בית המקדש ושלטו בישראל, מכרו יהודי לעבד בתמורה בצל. ולכאורה, איך יתכן שימכרו בחור צעיר וחסון כבן שמונה עשרה תמורת בצל אחד?! אך בגלל ריבוי העבדים היהודים שהיו אז, לא היתה כל חשיבות לעבד יהודי, ומכרו אותו תמורת בצל. עד כדי כך היו היהודים קלים ונבזים בעיניהם.

ליה למימר, איך אפשר שהמצב הזה ש'באו גוים בנחלתך' יחשב למצב של שמחה, שאומרים עליו מזמור!?

אלא, הסביר אבימי ודרש, 'אמר אסף שירה על שכילה הקב"ה חמתו בעצים ובאבנים שבביתו ומתוך כך הותיר פליטה בישראל שאלמלי כן ח"ו לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד'. וכך אומר הפסוק בספר איכה (ה, יא), כלה ה' את חמתו - במה? - ויצת אש בציון.

כאן למדנו, שהמשכון הזה שנתנו ישראל להקב"ה, בית המקדש שנתמשכן בעוונותינו פעמים ונחרב, היה בו חסד נפלא. 'שהוציא חמתו בעצים ובאבנים שאלמלי כן לא נשתייר משונאיהן של ישראל'. נכון שהיו הריגות והיו שמדות, היו גזירות והיו פרעות, אבל לפחות נשאר מישראל שריד ופליט שממנו פרח העם וקם לתחיה, עד היום הזה. אלמלי שהיה לנו את המשכון יקר הערך הזה, המצב היה גרוע שבעתים רח"ל.

הרגשת החסרון של בית המקדש

בשבת הזו אנו קוראים את פרשת החדש, הוא חודש ניסן, חודש הגאולה. ותחילת הכל אדם צריך לחקור ולבחון בעצמו אם באמת הוא מצפה ומחכה לגאולה, ואם הוא מרגיש שנחוץ לו שיבוא הגואל והקב"ה ישוב להשרות שכינתו בתוכנו בבנין בית המקדש.

לפני קצת יותר ממאה וחמישים שנה, חי האדמו"ר בעל ה'אוהב ישראל' מאפטא. הוא כשמו כן הוא, היה אוהב ישראל גדול, ועל המצבה שלו חקקו את התואר הזה לפי בקשתו. יש אחד שחושב שיכתבו על המצבה שלו מה שהוא רוצה, 'פה נטמן הצדיק החסיד והקדוש, אספקלריא המאירה עמודא דנהורא נברשתא דדהבא' וכו', באופן כזה שצריכים כבר שתי מצבות בשבילו לכתוב את כל התארים... אבל כשהוא יבוא לשמים ישאלו אותו, 'רגע, על המצבה שלך כתוב שאתה צדיק, איפה הצדיק!?' 'כתוב על המצבה שאתה חסיד וקדוש, איפה החסיד והקדוש!?' עם סימן שאלה היו צריכים לכתוב את זה... המצבה היא כמו שטר מחייב, ולכן אסור לכתוב על מצבה גוזמאות גדולות. ושם ביקש האדמו"ר שיכתבו על המצבה שלו שהיה **אוהב ישראל**, כי באמת הוא היה אוהב ישראל באופן מיוחד מאד, והרבה עובדות יש עליו בענין הזה.

אצל בעל האוהב ישראל, היו השיירות מצויות. בכל יום ויום היו באים אליו אנשים רבים לקבל את ברכתו, להתייעץ אתו וכדומה. בין הבאים היה אחד שמשתייך ל'כת הנודניקים'. זו היא מכה שלא כתובה בתורה, וכשהיא מגיעה, יכול נודניק לבוא לשבת ולדבר מהנץ החמה ועד שקיעת החמה לפי שיטתו של רבינו תם... הוא מדבר ומספר את כל מה שעבר עליו היום ואתמול, בלי לחסר שום פרט... ואם שואלים אותו 'רבי יהודי, לא מחכים לך בבית!?' הוא משיב: 'לא, הם שמחים שאני פה'... יש להם יום אחד של מנוחה...

הגיע אותו אחד אל האוהב ישראל, והתחיל לספר את כל התלאות שעוברות על ראשו. הוא אומר לאדמו"ר 'דע לך, שאני מהדורה חדשה של איוב... כל כך הרבה תלאות וצרות באות עלי', והוא מספר בפרוטרוט את כל שעובר עליו. אם אתה ממשמש בהם, אתה רואה שאין בדברים שלו ממש והכל חלומות וגוזמאות, אבל הוא בשלו - מספר ומדבר בלי סוף. כיון שראה האדמו"ר שאותו יהודי לא גומר לדבר ואי אפשר עוד להמשיך לכלות את הזמן היקר, אמר לו: 'פה מאד. אתה חידשת לי הרבה דברים, ועכשיו אני אגיד לך חידוש גדול, משהו שלא שמעת כמוהו מימין'. אותו יהודי התפלל: 'איך יכול להיות?! הרי אני שומע חדשות מהמהדורה של שש בבוקר... איך יתכן שלא שמעת?'... אמר לו האדמו"ר, 'בא ותשמע דבר נורא: היום לא הקריבו שני תמידין בבית המקדש!'

זהו החידוש הנורא, שכמוהו לא שמעה אונן. משהו מאתנו חשב על זה, שהיום הזה לא הקריבו בו שני תמידין כהלכתן?! לא הקריבו מנחת חביתין של כהן גדול ולא היה דישון המנורה והקטרת הקטורת?! אדם יודע שהוא אכל ארוחת בוקר וארוחת צהרים, ובין לבין גם כן לא טמן ידו בצלחת... שולחנך מלא, ושולחן רבך חסר! היום לא הקריבו את הקרבנות! על זה חשבת בכלל?! הצטערת בצער השכינה שבגלות?!

זהו המשכון הנורא שנתנו בעבור נפשנו כמו שאנחנו רואים בפרשה, אבל עכשיו שמגיע חודש ניסן, חודש הגאולה, כל אחד צריך לשאול את עצמו כמה בית המקדש חסר לו, ואם אכן הוא חסר לו - כמה הוא פועל בעבור קירוב הגאולה.

הציפיה והבקשה לבנין בית המקדש

מסופר על המגיד מטשרנוביל זצ"ל שבדורו היו ישראל להפקר ולמשיסה, ופעמים רבות היו לסטים לוקחים יהודים בשבי ודורשים ממון תמורתם. הוא היה מנהגו לכתת רגליו במסירות נפש מעיירה לעיירה ומבית לבית לקבץ ולאסוף די כסף לפדיון השבויים.

פעם אחת, באחד ממסעותיו, הזדמן המגיד לכפר נדח שכל תושביו היו גויים, מלבד יהודי אחד שאליו היו פני המגיד מועדות, אולי יטה שכם ויתן משהו עבור אחיו. כשפתח היהודי את דלת ביתו וראה את המגיד, שמח מאד על שסוף סוף הוא זוכה לפגוש יהודי, ולא סתם יהודי אלא יהודי שניכר שהוא תלמיד חכם ומורם מעם. ביקש אותו כפרי מהמגיד שישאר אצלו שבוע או שבועים, ויתארח בביתו. ואכן, המגיד נענה לבקשתו וסר אל ביתו.

הלילה ירד על הכפר ואנשי הבית עלו על יצועם, אך לא לזמן רב. והיה בחצי הלילה התעורר הכפרי לקול בכיות נוראות שקורעות את הלב. הכפרי נבהל, 'מי זה?!' קם הכפרי ממטתו ורץ אחרי הקול לראות מי הוא זה שבוכה ככה באמצע הלילה, וקול הבכיות הביאו אותו אל החדר של המגיד. חשב הכפרי לעצמו 'מי יודע איזו צרה התרגשה על ראש הרב

האורח, אולי אוכל לעזור לו במשהו?! פתח את דלת החדר, ונדהם. הכפרי רואה את הרב יושב על הקרקע כשנר קטן דולק לידו, והוא צועק וזועק בתיקון חצות, ועיניו נגרות דמעות מבלי הפוגות.

הכפרי נבהל. כל חייו חי בין הגויים, ומעולם לא שמע על תיקון חצות. נגש אל הרב ושאל, 'מדוע הרב בוכה באמצע הלילה?! - ספר לי, אולי אוכל לעזור'. והמגיד משיבו, 'הלא אני בוכה על בית המקדש שחרב ועל השכינה השרויה בצער, על הרג הצדיקים ועל צערו של משיח'. הכפרי שהיה בור ולא ידע דבר בירר מהו בית המקדש, ואכן, המגיד הסביר לו מהו בית המקדש, תוך שהוא מתאר לו באריכות מה היה לישראל בעת שעמד בית קדשם ותפארתם על מכונם, כמה היו קרובים אז אל ה' ונענים בקראם אליו, ומה חסרו והפסידו באין כל זאת.

אחר כל הדברים הללו פנה המגיד ושאל את הכפרי, 'נו, אולי אחר ששמעת והבנת, תרצה אף אתה לעלות ולהתגורר בארץ ישראל? - הלא בכל רגע ורגע יכול מלך המשיח להגיע, ובודאי תרצה להיות אז סמוך ונראה אל מקום בית מקדשנו'. אמר לו הכפרי, 'כבוד הרב, שאלה גדולה שאלת, ובדברים הקשים אני שואל את אשתי... אלך ואמלך באשתי ואשיבך דבר'.

רץ הכפרי התמים אל אשתו, ואמר לה 'תשמעי' אלו חדשות סיפר האורח: יש לעם ישראל את בית המקדש וצריך לבוא מלך המשיח, ועכשיו הוא שואל אם אנחנו רוצים לעלות לארץ ישראל ולהתכונן לגאולה. מה אגיד לו? אמרה לו אשתו, 'אמור לרב כי טוב לנו כאן. יש לנו שדות ופרדסים ואף עיזים ותיישים, לא חסר לנו מאום, ובשביל מה נעזוב את כל רכושנו ונעלה לארץ ישראל?! חזר הכפרי אל המגיד וסח לו את דברי אשתו. אמר לו המגיד, 'והלא גם רכושכם כאן אינו מובטח, ומה תעשו אם יבואו הנה גדוד קוזקים שיעשו כאן פוגרום ויטלו מכם את כל אשר לכם?!' שמע הכפרי את הדברים ואמר, 'אכן, כבוד הרב, שאלה גדולה שאלת... אני לא יודע מה לענות, אלך ואשאל את אשתי'. הלך אל אשתו ואמר לה, 'תשמעי מה אומר הרב, אולי יבואו לכאן יום אחד הקוזקים ויקחו הכל, ואם כן, אולי הוא צודק שצריכים אנחנו לעלות לארץ ישראל?!' אמרה לו אשתו העזר כנגדו, 'לך ותגיד לרב כי אכן צודק הוא בדבריו וקוזקים אנחנו למלך המשיח, אבל מספיק לנו שיבוא המשיח ויעלה ויקח את כל הקוזקים לארץ ישראל, ואנחנו ותיישינו נוכל להשאר כאן...'

אנחנו צוחקים על אותו כפרי, אבל באמת אנו צריכים לבדוק ולחפש בחיפוש אחר חיפוש בסתרי לבבנו אם איננו כאותו הכפרי. אם בסתר לבנו איננו חושבים לפעמים כי 'ברוך השם יש לנו כל טוב, יש לנו משפחה, יש לנו פרנסה וכו' וכו', ולא חסר לנו דבר'. כל אחד צריך לשאול את עצמו מה הוא עושה כדי לפדות בחזרה את המשכון הזה, את בית המקדש.

הציפיה לגאולה - מקרבת את הגאולה

מה באמת אנחנו יכולים לעשות כדי לקרב את הגאולה השלימה?! - ראשית, מה שמוטל עלינו הוא להצטער על החורבן. זה עצמו שאנחנו נבכה ונצטער ונגריש את חסרון המקדש, יהיה זכות בעבורנו שנזכה לבנינו בקרוב. וכן אמרו רבותינו (ילקוט איכה תתקצ), שזכות ישראל שמקווים מייחלים ומצפים לגאולה - היא שתביא את הישועה ואת משיח צדקנו. ועוד מבואר בדברי רבותינו שכאשר ישראל יצפו לגאולה כראוי, אזי היא לא תתמהמה עוד רגע ותבוא מיד, וכלשונם במדרש (שם, ועיין ב"ר פצ"ח) "דור שהוא מצפה למלכותי מיד נגאלים שנאמר ויש תקוה לאחריתך נאום ה' ושבו בנים לגבולם".

כשנתבונן איך היה מצב ישראל בזמן שהיה בית המקדש, נבין כמה הוא חסר לנו עתה. רבותינו במדרש רבה בפרשה שלנו (שמות רבה נב, ד), מתארים איך היתה נראית ירושלים בזמן שהיה בה בית המקדש. אמר רבי יוחנן, **כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלים וכל מי שמבקש לחשב חולך לשם. למה? - שלא יחשב בירושלים ויצר לו, לפי שנקראת (תהלים מח, ג) 'משוש כל הארץ'. וכל השבח הזה למה, שהיא 'קרית מלך רב', ומשחרבה ערבה השמחה וגלה משוש כל הארץ.** (וראה שם כל דברי המדרש).

בזמן שהיה בית המקדש קיים והיתה השראת השכינה בישראל, היתה ירושלים עיר שהיא 'משוש כל הארץ', והיתה בה שמחה תמידית. מי שיש לו חשבונות, לא היה מחשב בהם בתוך העיר אלא יוצא מחוץ לירושלים לאותה 'כיפה של חשבונות', לאותה האבן המיוחדת, אולי זה היה באבו גוש... ושם היה מחשב את החשבונות שלו. למה? - כי אולי החשבונות שלו יגרמו לו צער, ובירושלים שיש בה את השראת השכינה, אין מציאות כזו של דאגות כי היא משוש כל הארץ.

'ולמה כל השבח הזה? - לפי שהיא קרית מלך רב'. לפי שיש בה השראת השכינה, ובמקום שיש את השראת השכינה אין מקום לדאגה ולעצבות. ומשחרבה, ערבה השמחה.

האור החיים הקדוש בפרשת עקב (דברים ח, יט), מתאר את הסבל ואת הצרות שעברו על בית ישראל אחרי חורבן המקדש, וכותב שצ"ח קללות יש בפרשת כי תבוא, ולדאבוננו הרב כלל ישראל טעם מכל הקללות האלו במשך הדורות. אולם יש צרה אחרת, אומר האור החיים, שהיא קשה יותר מכל הצרות כולם, והיא 'שיכרת מהם הנבואה ורוח הקדש, ועל זאת יחרד לב עם ה' שאין קללה בעולם כזו'. כשהתבטלה מאתנו הנבואה והסתלק ממנו רוח הקדש, קבלנו וטעמנו את הקללה הגדולה ביותר - **אוי לדורות שטעמו כוס המר הזה מר ממוות.** הנבואה הסתלקה מישראל בשנת ג' אלפים תמ"ח (עיין בהקדמת רב ניסים גאון ז"ל לפני מסכת ברכות), והיות שאנחנו רחוקים כל כך מדורות הנביאים אנחנו כבר לא יודעים להעריך מה הפסדנו, אבל האור החיים ידע מה ההפסד ומה החסרון שאין לישראל את הנבואה,

ואומר לנו שזה גרוע יותר מן המוות. ומסיים האור החיים בנחמה: והוא רחום ישוב ירחמנו כי יתן את רוחו בנו כימי קדם.

רבותינו אמרו (מגילה יד.) שכפלים כיוצאי מצרים היו נביאים ונביאות לישראל. כלומר, ששים רבוא נביאים וששים רבוא נביאות עמדו לישראל (ועיין במדרש שיר השירים רבה פ"ד ס"א). ואם תשאל, היכן הם כל הנבואות שלהם? - הווי אומר, רק נבואה שהוצרכה לדורות כמו נבואת ישעיה ויחזקאל נכתבה, אבל נבואה שהתנבאו הנביאים לזמנם ולא היה בה צורך לדורות, לא נכתבה. אם עמדו כל כך הרבה נביאים לישראל, היכן הם כיום?! - אלא שכל מקור הנבואה הוא בית המקדש, וכשיש לישראל את בית המקדש יש את השראת השכינה בקרב העם, ויש מקור לנבואה. ועתה חסרנו כל זאת.

וזהו תחילת הכל, שעלינו לדעת מה היה לישראל בזמן שהיה בית המקדש עומד על מכונו, ומה הפסדנו ואיבדנו. וכשאדם ירגיש שזה חסר לו, זה עצמו כבר סיבה וזכות שנוכח לגאולה. ובנוסף לזאת, אם אדם ירגיש שחסרה לו הגאולה, ממילא הוא יתחיל לבקש ולחפש תחבולות מה יוכל לעשות כדי לפדות את המשכן שהתמשכן פעמים, את בית המקדש שנחרב בעוונותינו.

למה תהיו אחרונים להשיב את המלך אל ביתו

בין החיבורים הקדושים שהניח אחריו ברכה רבינו החפץ חיים זצ"ל, יש חיבור קטן שנקרא 'כבוד שמים', וכולו עוסק בנושא הזה של כבוד ה' יתברך. הנקודה הזו כאבה לחפץ חיים מאד, איך יתכן שאדם אכפת לו מהכבוד שלו עצמו בלי סוף, וכבוד שמים - 'עד מתי עוזך בשבי ותפארתך ביד צר' - לא מעניין אותו ולא חלי ולא מרגיש. לכן כתב החפץ חיים את החיבור הזה, שכולו עוסק בענין כבוד שמים, להלהיב את לב ישראל לבקש ולהשתדל בעבור כבודו של מקום.

כותב שם החפץ חיים (פרק שלישי), בספר שמואל (ש"ב פרק יט) מתואר שמשחו את דוד המלך למלך על ישראל, ואחר כך כתוב: והמלך דוד שלח אל צדוק ואל אביתר הכהנים... דברו אל זקני יהודה לאמר, למה תהיו אחרונים להשיב את המלך אל ביתו, וכששמעו אנשי יהודה את ההכרזה הזו של דוד המלך, 'הטו את לבב איש יהודה כאיש אחד וישלחו אל המלך שוב אתה וכל עבדיך', כל בית יהודה כאיש אחד אמרו 'אדוננו המלך, אנחנו מבקשים ממך שתחזור לירושלים, לכס המלכות'.

אומר החפץ חיים, השאלה הזו ששאל דוד המלך את בית יהודה, 'למה תהיו אחרונים להשיב את המלך אל ביתו', שייכת אלינו גם כן. הלא ידוע שהבטיח הקב"ה שלא יכנס בבית המקדש של מעלה, עד שיעשו ישראל בית מקדש של מטה, ולפי זה כל זמן שאין אנחנו

מתקנים את מעשינו, אין אנחנו שבים בתשובה ואין אנחנו מתכוננים כראוי, לא יכול בית המקדש של מטה להבנות, ואם הוא לא נבנה - גם בית המקדש של מעלה לא נבנה, ואין הקב"ה יכול להכנס לבית המקדש של מעלה, ונמצאת השכינה בגלות כפולה, אין לה לא את בית המקדש של מטה, ולא את בית המקדש של מעלה. והשאלה החמורה הזו הולכת ומתגלגלת גם עלינו, 'מדוע נהיה אנחנו אחרונים להשיב את המלך, את מלכו של עולם הקב"ה, אל ביתו'. וכמו אנשי יהודה בזמנו, אנחנו גם כן צריכים כאיש אחד בלב אחד להענות לקריאה הזו. לא יתכן שכל אחד ישב תחת גפנו ותחת תאנתו בביתו, והשכינה נמצאת בגלות. ומוסיף החפץ חיים, והגם שסוף סוף בעל כרחנו יתקן הדבר, אין ספק שתהיה גאולה, ואין ספק שבסוף הקב"ה יכנס בבית מקדשו של מעלה, אבל השאלה והתביעה היא 'למה נהיה אחרונים', וכל יום ויום שאנו מתרשלים בדבר תפול השאלה הזו עלינו, וכי לא אכפת לך מהמשכון?! לא אכפת לך מכבוד שמים?!

שיפור המידות ושמירת הלשון כראוי יקרב את הגאולה

ואחרי שיש את התביעה ואת השאלה החמורה הזו על ראשנו, כמו שמגדיר החפץ חיים, אנחנו צריכים להתבונן מה באמת עלינו לעשות כדי לקרב את הגאולה.

אומר החפץ חיים, על כן נודרו גם אנחנו כולנו, כל אחד ואחד, לעקור שנאת חנם, החפץ חיים מתחיל בנושא של בין אדם לחבירו, כי הליקוי בבין אדם לחבירו והשנאת חנם היא שהחריבה את ביתו והגלתה אותנו בין האומות והיא עדיין מרקדת בינינו, כמפורש במסכת גיטין (נ"ו א' וערש"י שם). מה זה 'שנאת חנם'? - יש אחד שלא יכול לסבול שלחבירו יהיה טוב. והנה לנו דוגמה מצויה: אחד רואה שביתו קטן והוא מבקש להוסיף חדר לבית שלו, מה קורה? - פורצת מלחמת עולם. השכן אומר: אני לא מסכים, אתה מאפיל עלי. איך הוא מאפיל עליך? - הרי אתה רחוק ממנו בלוק שלם... בסוף הוא מתרצה ואומר, 'טוב, אני אחתום לך, אבל בתמורה לארבעים אלף דולר'... וכהנה וכהנה מעשים רבים כמו שאנחנו יודעים. לפעמים באמת יכול להיות שזה יגרום נזק, ואז צריך לעשות שאלת חכם. אבל הרבה פעמים זה מגיע מצרות עין גרידא, מחוסר היכולת לראות שלשני טוב יותר.

וזה המצווה עלינו, לעקור את השנאת חנם מן השורש. וגם עלינו לעקור עוון לשון הרע מאתנו, ואלו השנים הולכים תמיד ביחד, לא יפרדו. כי השנאת חנם מולידה לשון הרע, ולשון הרע גורם לשנאת חנם. וכותב החפץ חיים הבטחה נוראה, שאם אנחנו נפעל לשנות את דרכינו בדברים האלו ונשתדל לשפר את העין הטובה שלנו כלפי אחרים, ממילא ישוב המלך תיכף אל ביתו. 'תיכף' הכוונה באופן מיידי, כמו שאמרה הגמרא (ברכות מד.) 'תיכף לתלמיד חכם ברכה', אך במה זה תלוי? - במה שיראו בשמים שאנחנו פועלים בדבר הזה. אם יראו שאנחנו מתאמצים להשתפר בבין אדם לחבירו שלנו, פתאום יבוא אדון אל היכלו.

וכל אחד שימהר לתקן בדבר הזה, כל מי שרואים אותו בשמים איך הוא משתדל להשתפר בענינים של בין אדם לחבירו, יזכה לזכות גדולה. כיון שרואים שאכפת לו מכבוד ומטובת המלך, אשריו ואשרי חלקו.

על כן אחי ורעי, אומר רבינו הגדול החפץ חיים זצ"ל, נקיים נא מה שאמר הכתוב בסוף מלאכי (ג, טז), הוא היה הנביא האחרון שעמד לישראל, וכך הוא חותם את הנבואה האחרונה שלו 'אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו', ומה הפעולה שעושים יראי ה' איש אל רעהו?! - דהיינו לתקן מה שקלקלנו עד עכשיו ולהזהר מכאן ולהבא.

והעיקר, מסיים החפץ חיים, לעורר את החרדים שהם יראו כל אחד לעורר את מכיריו ומיודעיו שייראו לפרסם את גודל האיסור, בראש ובראשונה עלינו להתחיל עם המשפחה ועם הידידים, להעיר את לבבם להשתפר בנושא הזה. כל אחד בביתו יראה מה הוא יכול לפעול כדי לעקור את הנגע הזה של שנאת חנם ושל לשון הרע.

השל"ה הקדוש (מובא בספר מרפא לשון דף כ"ט) כותב, דע שכל הצרות מאז בריאת העולם ועד עכשיו, הם בסיבת חטא לשון הרע. מליארדי אנשים היו בעולם שסבלו צרות ויסורים לאין מספר, ממה זה נובע? - מהעוון הזה. ואם אתה מתקן את החטא הזה, אם אתה מפרסם את גודל האיסור הזה אצל מכריך ויודעך, אתה חוסך את כל הצרות האלו מעל ראשך ומעל אחרים.

כי מפני רוב ההרגל, כותב החפץ חיים, נעשה הדבר של שמירת הלשון כמו מידה טובה בעלמא. זהו דרכו של היצר הרע, שהוא מצמצם ומקליש לאדם את חומר האיסור ומשכנע אותו שאין הדבר אסור כל כך מצד הדין אלא הוא רק הנהגה טובה ומידת חסידות. ואז אומר האדם לעצמו 'בעם ישראל יש הרבה מדרגות, יש צדיקים וחסידים קדושי עליון שנוזהרים בכל ופרט עד הקצה האחרון, ויש את הבינונים שמשתדלים לעשות מה שיכולים, ויש את הקרובים אליהם ועוד ועוד מדרגות. אני צריך להזהר בכל מדה טובה? - את זה אשאיר לאותם חסידים עליון, ואני, איש פשוט מן השורה, לא צריך להזהר בכל דבר שהוא מדה טובה'. כך מגיע היצר הרע לאדם ומשכנע אותו שהזהירות מלשון הרע הוא כמו מדה טובה.

ובאמת לשון הרע הוא אחד האיסורים החמורים ביותר, ומי שרגיל בו יכול להיכשל ולעבור על שבע עשרה לאוין ומבטל ארבע עשרה מצוות עשה, ושלושה ארורין יש בו. מה זה 'ארור'? - עמדו כל כלל ישראל ביחד עם משה רבינו ועם ארון הברית, וקללו כל מי שהוא 'מכה רעהו בסתר'. מה פירוש 'בסתר'? איך שייך להכות את חבירו בסתר? - מפרש רש"י (דברים כז, כד) שהכוונה היא על לשון הרע. כשאדם עומד ומדבר על חבירו לשון הרע מאחורי גבו, הרי הכה אותו בסתר. מי לא יחוש ויפחד לקבל על עצמו קללה של כל כלל ישראל, של משה רבינו וכל הזקנים, עם ארון הברית בידם?!

איסור לשון הרע אינו מדה טובה, אלא הוא איסור חמור מעיקר הדין, אלא שמפני ההרגל היצר מטעה את האדם ומשכנע אותו שזו היא מדה טובה בעלמא. שמעתי מדודי הגאון הצדיק רבי אברהם מונסה זצ"ל מעשה שהיה אתו, שפעם נקלע לבית כנסת באיזה מקום וראה אחד שהוא מגלח בסכין. זו היא עבירה נוראה ועל כל פאה ופאה הוא עובר בלאו, ואם הוא עושה את זה כל יום, חמור עונו מנשוא. ומי שעושה כך בקביעות נחשב למומר לדבר אחד, ובפרט שהרי יש דרכים אחרות לגלח, ולמה לעשות את זה דווקא בתער?! מכל מקום כיוון שראה אותו מגלח בתער, גער בו ואמר לו 'מה אתה עושה, הרי זה אסור מהתורה'. ומה ענה לו אותו יהודי? 'כבוד הרב, למה אתה כל כך כועס, אצלנו נהגו להקל בזה'...

מה הכשיל את אותו יהודי?! באיזו נקודה הוא נפל?! שהיצר הגיע ותיאר לו את האיסור הזה לגלח בתער כאילו זה רק חומרא או רק מנהג טוב שיש קהילות שנהגו בזה, ויש קהילות שלא נהגו, ולכן מי שמקל בזה יש לו על מה לסמוך. כך דרכו של היצר, שממעיט מחומרת העוון וכך מפיל ומכשיל את האדם. וזה הוא מה שנאמר בפסוק (בראשית ו, ה) 'רק רע כל היום', ורבותינו ז"ל (ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה, ומדרש בראשית רבה פ"א ס"ד ופכ"ב ס"ב ועוד) בכל מקום דורשים ש'אכין' ו'רקין' מיעוטין, כלומר, בכל מקום שכתבו בתורה, 'רק', הוא בא למעט. וכך דרכו של היצר, 'רק רע', תמיד הוא ממעט ומקליש את האיסור וכך האדם נופל ברשת היצר. ולכן אומר החפץ חיים, צריך כל אחד לעורר את האנשים הקרובים אליו ולהודיע להם על חומר האיסור הזה.

אם אנחנו רוצים לפדות את המשכון, להחזיר עטרה לישנה ולהכניס את מלכו של עולם לביתו - לבית המקדש לעילא ולתתא, עלינו לדעת שבנו תלוי הכל. והזמן עכשיו, חודש ניסן, הוא זמן מסוגל לגאולה. ובענינים הללו של בין אדם לחבירו עלינו להשתדל בתחילת הכל, כדברי החפץ חיים זצ"ל, ויש לנו הבטחה שאם נשתדל ונשפר דרכינו בבין אדם לחבירו 'ממילא ישוב המלך תיכף אל ביתו', במהרה ובקרוב בעזרת ה'. אמן כן יהי רצון.

חידושי תורה פרשת ויקהל

א. בענין נדבת הנשים למלאכת המשכן

שמות (ל"ה כ"א): "ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אתו הביאו את תרומת ה' למלאכת אהל מועד ולכל עבדתו ולבגדי הקדש: ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו חת וזנום וטבעת וכומז כל כלי זהב וכל איש אשר הניף תנופת זהב לה".

ובתב הרב הספורנו ז"ל שם: "ויבאו האנשים על הנשים. עם הנשים המתנדבות באו האנשים שלהן להסכים בנדבה, כדי שיקבלו הגבאין מהן, שאין מקבלים מן הנשים אלא דבר מועט [בבא קמא קי"ט ב']".

והגם שדברי פי חכם חן, יש לי להרגיש, חדא, מי לימא לן דמה שנתנו הנשים אינו בגדר דבר מועט, ביחס לעוצם עשירותם העצומה והאדירה, שהרי אמרו רז"ל במסכת בכורות (ה' ב'): "אין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים לובים טעונים מכספה וזהבה של מצרים" ע"ש, ובמסכת ברכות (ל"ב א'): "ודי זהב, מאי ודי זהב, אמרי דבי רבי ינאי כך אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די הוא גרם שעשו את העגל", ובמכילתא (פרשת בא פ"ד): "אמר הקב"ה לאברהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול עם יציאתן ממצרים אני ממלאן כסף וזהב" ע"ש.

צרף לכך את אשר בזזו ולקחו בבית הים שהיתה גדולה ומרובה לאין ערוך מביזת מצרים, כאומרים ז"ל במדרש במדבר רבה (פ"ג ס"ט): "למה היו מקצת הכלים של כסף, ומקצתן של זהב, לומר לך האחרונים שהיו של זהב כנגד בית הים, שכשם שהזהב נחמד ויקר מן הכסף, כך היתה ביזת הים גדולה משל מצרים וכו', שכל ישראל נתמלאו מהם כסף וזהב וכל מיני בשמים", וכן הוא במכילתא (פרשת בא פ"ג), ובמדרש תנחומא (פרשת בא ס"ח) ע"ש.

וזו לשון רש"י ז"ל שמות (ט"ו כ"ב): "ויסע משה, הסיען בעל כרחם, שעיטרו מצרים סוסיהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות, והיו ישראל מוצאין אותם בים, וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים, שנאמר תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף לפיכך הוצרך להסיען בעל כרחם", וכן הוא בפירוש רש"י שיר השירים (א' י"א) ע"ש. [ועיין רש"י ז"ל פסחים (ק"ט א'): "דרך הראשונים להביא גזויהם עמהם במלחמתם, כדי שימשך לבם אחר ממונם ולא יברחו", ועיין פירוש רשב"ם שם].

והשתא דאתינן להכי דכל כך היה אדיר עצום ורב עושרם כספם וזהבם של בני ישראל, אם כן יש לומר דכל כי האי דמיקרי דבר מועט נוטלים מהאשה אף בלא בעלה וידיעת בעלה עיין בבא קמא שם.

ותו מה שאמרו שאין מקבלים מן הנשים אלא דבר מועט, היינו כשהיא נותנת מתוך הבית משל בעלה, אבל כשהיא רוצה לתת משלה בדברים השייכים לה ואין לבעל זכות בהם, כגון

תכשיטים שלה וכיוצא בזה, (עיין ערכין כ"ד א'), מי יאמר לה מה תעשי שהרי הם שלה, וכאן כל הזהב שנתנו הנשים למלאכת המשכן היה שייך להם, הן מביזת מצרים ששאלה אשה מחברתה ומגרת ביתה וגו', והן מביזת הים וז"ב.

ולמעון דמה שקנתה אשה קנה בעלה, לענ"ד ליתא מכמה טעמים, ובפרט שהרי דין זה דמה שקנתה אשה קנה בעלה לדעת רבים ושלמים אינו אלא מתקנת חכמים, וכאשר כתב הרא"ש ז"ל בתוספותיו ליבמות (ס"ו א') ע"ש, וכן כתבו הגאון מחנה אפרים ז"ל (הלכות מלוה ולוה סימן ל"ח ד"ה וראיתי), והפני יהושע גיטין (ע"ז א' ד"ה חצירה), ושו"ת נודע ביהודה מהדורה תנינא (יו"ד סימן קנ"ח ואה"ע ל"א), וקרבן אורה סוטה (כ"ג א' ד"ה והתוס'), והגאון רבי יהודה אסאד ז"ל בשו"ת יהודה יעלה אה"ע (ר"ס י"א), ושו"ת הסבא קדישא ח"ב אה"ע (סימן י"ג דס"ט ע"א), ועיין בכל הנסמן בהגהותי ציון יעקב שעל ספר מחנה אפרים (שם), ובחיבורי יד סופר ח"ב (סימן ד' הערה ב') ואכמ"ל.

ושם שמות (ל"ה ה'): "קחו מאתכם תרומה לה", כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה', זהב וכסף ונחשת".

ובתב בעל הטורים ז"ל: "יביאה את תרומת ה', היה לו לומר יביא אלא בשביל שמדבר בנדבת משכן שמתנדבים תכשיטי זהב וכסף כלי הנשים אמר יביאה, פירוש שלא יביא משל תכשיטי אשה אלא מרצונה: לבו יביאה. בגימטריא לב הוא והיא".

ובמנהגו דברי רבינו יעקב בעל הטורים ז"ל מדברות רבינו אלעזר מגרמיזא ז"ל בעל הרוקח בפירושו לתורה לוקחו, שכה כתב בעל הרוקח בפירושו לתורה (שם דף קפ"ז): "יביאה, יביא היה לו לומר, אלא אין לאדם בתכשיטי אשתו, על כן הוצרך לומר יביאה, לבה ולבו שוין, כל נדיב לבו, סופי תיבות לבו, כל נדיב לבו יביאה, סופי תיבות ולבה, לבו יביאה, בגימטריא לב הוא והיא" עכ"ל. [עיין בחיבורי הנכחי לקמן (סימן קס"ג) ושם נסמן על מנהגו של בעל הטורים ז"ל ליסד דבריו על ספר בעל הרוקח ז"ל, ומשם חפר אכל ובנה חיבורו ע"ש].

ועל פסוק דידן, ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו, כתב בעל הטורים ז"ל: "ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו, בגימטריא אז איש ואשתו באים יחד" עכ"ל.

וגם כאן דברי רבינו יעקב בעל הטורים ז"ל מדברות רבינו הרוקח ז"ל הם, שבפירושו לתורה שם (דף קפ"ח) כתב: "ויבואו האנשים על הנשים כל נדיב לב הבאו, בגימטריא אז איש ואשתו באים יחד, לפי שאמר האיש לאחר בניין המשכן מה כח היה באשתי להביא מנכסי בלא דעתי, וכן האשה תאמר מה כח היה לו לבעלי בתכשיטי אשתו ובניו, לכן ויביאו האנשים על הנשים, ולא הנשים על האנשים שהנשים טפלים להם".

והגאון האדר"ת ז"ל בביאורו על בעל הטורים הנקרא עטרות אד"ר (שם דף קל"ו) כתב: "אולי בא לרמוז דדוקא אז היו באים יחד, אבל עתה אסור לבוא נשים עם האנשים ביחד, ורק מפני שאז התנדבו האנשים גם בתכשיטי נשותיהם, ובודאי לא היו מקבלים בלא ידיעת ברורה שהן נותנות זאת מנדבת לבן, ועל כן היו צריכות לבוא על בעליהן, לכן הותר להם אז דוקא ולא לעת אחרת, ויש לומר הואיל ועסקו במצוה וגם היה זה עם בעליהן ולא שבאו בערכוביה אנשים ונשים

זרים אלו לאלו ח"ו שהיתה כזאת בעם הנבחר אז, וגם שתורתינו הקדושה תכתוב דבר זה אלא ודאי כאמור וטובא קא משמע לן".

ולבאורה לפי מה שכתבנו שהיה עושרם רב ועצום לאין מספר כנ"ל שוב יש לומר שהיו מקבלים מהנשים אף בלא דעת וידיעת בעליהם משום דיש לומר דמיקרי דבר מועט וכנ"ל, ועיין.

ועכשיו מצאתי בספר שפתי כהן על התורה שמות (שם פרשת ויקהל דקי"ט ע"ג) שכתב: "הנשים לא הביאו אלא זהב לבד, כי התכשיטים היו מזהב, לומר שלא היה להן חלק בעגל שהיה כולו מזהב, ולא הביאו זהב כמות שהוא אלא תכשיטין. ואפשר לומר כי אלו התכשיטין שלקחו ממצרים ה' נתן להם בשכר טרחם, ולא משל בעליהם שאין מקבלין צדקה מהנשים אלא דבר מועט, שגונבין משל בעליהן, וכן צריך לומר שלא נתנו ממה שלקחו מביזת הים, כי מציאת האשה לבעלה, ועוד כי ביזת הים היא של אנשים (וזכרים) שמתו שלא היו עמן (עם המצרים) נשים, ואלו התכשיטין שנדבו היו תכשיטי נשים, אם כן מוכרח לומר שהם ממה שלקחו הנשים במצרים, שאמר ושאלה אשה משכנתה מגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב" עכ"ל.

והמעין יראה מה שיש לשאת ולתת בדברי קדשו ז"ל לפי מה שביארנו לעיל, הן במה שכתב שאין מקבלין צדקה מנשים אלא מדבר מעט, הן במה שכתב שמציאת אשה לבעלה, כי אטו נהגה הלכה דרבנן זו אז, ועוד עיין בדברים, ואקצר.

וחידוש גדול ראיתי בספר כלי יקר על התורה שם שכתב: "מדקאמר "על" הנשים ולא אמר "עם" הנשים, מסתבר לפרשו שבאו עליהם בכח גדול, כי לא רצו הנשים לתת כל כלי הזהב, שלא יאמרו שהיה להם חלק בעגל, והאנשים באו עליהם ולקחו מהם בזרוע כל כלי הזהב" וכו' ע"ש.

ואיני מבין חדא איך מדקאמר "על" הנשים ולא קאמר "עם" הנשים שמעינן להא, ועיין היטב בדברי בעל כלי יקר ז"ל דברים (י"ז ט"ו) על הפסוק שום תשים עליך מלך ודוק.

ותו, וזה העיקר, איך יתכן שיקבלו למלאכת המשכן דברים שנלקחו בכח הזרוע בלא רצון הנשים כדכתב הגאון בעל כלי יקר ז"ל, ועיין סוכה (ל' א'), אתמהא, וקצתתי.

חידושי תורה פרשת פקודי

א. בענין סך פסוקי פרשת פקודי והמסתעף

תשנ"ד.

בחומשים המצויים מודפסים בכל סוף פרשה ופרשה, סך הפסוקים הנמצאים בפרשה, וגם סימן לדבר, כגון בסוף פרשת בראשית כתוב: "קמ"ו [פסוקים] אמציה, יחזקיהו סימן", ובסוף פרשת נח כתוב: "קנ"ג [פסוקים] בצלאל סימן, אבי יסכה לוט", וכן בסוף פרשת לך לך קכ"ו [פסוקים] נמלו סימן, מכבדים סימן". נמולו הוא סימן מסוף הפרשה שם "וכל אנשי ביתו וגו' נמלו אותו", ומכבדים הוא שם אדם הנזכר בספר עזרא (י' מ'), ועיין מנחת שי שם. [וכמנהג בעלי הסימנים כשהם נותנים שני סימנים לסך פסוקי הפרשה האחד הוא תיבה מהפרשה, ואחד הוא שם של מאן דהו, תן לבך לדבר ותמצא כן].

ולפי שעה לא אדע מי הם נותני הסימנים, אבל קרוב לודאי אצלי שהם רבותינו חכמי המסורה נ"ע שספרו אותיותיה של תורה, ועיין היטב בפירוש החסיד רבינו יונה גירונדי ז"ל בביאורו למסכת אבות (פ"ג מ"ז דף מ"ח) על המשנה מסורת סייג לתורה, שכה כתב: "מסורת סייג לתורה, מסורת אלו מלא וחסר והטעמים שמסרו חכמים לתלמידיהם, והם סייג לתורה שבכתב, שלא תמצא הספרים חלוקים כי אם במקומות מעטים, מה שאין כן בספר התלמוד כי בכמה מקומות הגרסאות מתחלפות, גם בכל יום ויום הסברות מתחדשות ומהם כותבים הגירסה על פי דעתם וניתנה רשות לחבל, כי ספר שלם אין בארץ אשר לא יחטא ותולין הטעות על הספר לא על דעתם", ודוק.

והפלא הוא שבסוף פרשת פקודי כלל וכלל לא נמצא סימן לסכום פסוקי הפרשה, שהוא צ"ב פסוקים, והרבה הייתי מהרהר בדבר, ולא מצאתי טעם הגון להשמט הדבר. [ומצאתי רבינו אלעזר מגרמייזא ז"ל בעל הרוקח בפירושו לתורה במדבר (ו' ג' דף כ"ו): "עגלות צב, על שם צ"ב ימים משיצאו ממצרים עד העגל, וכנגד צ"ב פסוקים בפרשת פקודי" עכ"ל, ודוק היטב].

ומדי דברי בזה עם ידידי היקר חו"ב ר"א גרינבוים שליט"א העירני שכבר עמד בזה בספר תפוחי חיים על טעמי המקרא (בקונטרס סימנים דאורייתא דף קע"ב) וכתב שברוב ככל החומשים אין סימן לפסוקי פרשת פקודי, ורק בחומש עם פירוש הגאון מלבי"ם ז"ל נמצא "אצא" סימן, עיין שם.

עוד הביא שם בתפוחי חיים שמועה מגאון גדול זצ"ל שאמר לו שבחומשים הישנים היה כתוב פרשת פקודי בלי כל סימן, וזה עצמו היה הסימן, דהיינו "בלי כל" בגימטריא צ"ב שהוא סכום פסוקי הפרשה, והמדפיסים לא הבינו את כוונת סימן זה על נכון וחשבו שאין כל סימן לפרשה זו, והשמיטו הדבר, אבל טעות היתה בידם, שכוונת הכותב היתה שהסימן הוא בלי כל שמספרו צ"ב כמספר פסוקי הפרשה וכנ"ל, והוסיף אותו גדול ז"ל שראה בספר ישן מכמה מאות בשנים שכבר העיר על זה, ועל כל פנים מזה מוכח שהסימנים הם עתיקים מאד ולא מדורות האחרונים" ע"ש.

והנה אם קבלה היא, נקבלה באהבה ובספר פנים יפות, אבל בעניויותי השערה זו תמוהה היא אצלי, שהמעין בסימני מספר הפסוקים שיש בפרשה יראה שתמיד וכמעט בלא יוצא מן הכלל, הסימן למספר הפסוקים הוא שם של אישיות הנזכרת במקרא, צא ועיין, לדוגמא אביא שבספר שמות בכל הפרשיות ניתנו סימני סך הפסוקים בשמות אנשים עיין שם. [ועיין בדברינו לקמיה שהרחבנו בזה].

ובדקתי וראיתי שבכל פרשיות התורה נתנו חכמי המסורה סימן בשם של "אדם" מהתנ"ך, (או שם "מקום" כמו בפרשת וישב, ופרשת שלח), ויש פרשיות שהסימן הוא תיבה מהפרשה, כמו בפרשת תולדות נתנו סימן "עלו" והוא תיבה מהפרשה (ופרקת עלו מעל צוארך), בפרשת צו נתנו סימן צו, והוא גם מהפרשה, בפרשת נצבים נתנו סימן "לבבו" והוא מהפרשה, ודוק.

ולפי מה שבדקתי לא מצאתי רק במקום אחד שהביאו סימן מתיבה שאינה נזכרת בתנ"ך, והוא בפרשת וישלח שיש בה קנ"ד פסוקים ונתנו סימן "קליטה", אבל בכל שאר הפרשיות לעולם סימן סך הפסוקים הוא או שם של אדם, או תיבה מהפרשה, צא וראה. [ועיין לקמיה מ"ש בזה]. ולכן רחוק אצלי שלסך צ"ב פסוקי פרשת פקודי נתנו הסימן "בלי כל", שלא נזכר כלל בתנ"ך, ומה גם שיכלו לתת סימן "לבני" שהוא שם של אדם, לבני בן גרשון (שמות ו' י"ז) ומספרו צ"ב, לכן כל הענין צ"ב.

ואם אכן כנים אנחנו בזה, אזי גם סימן סך הפסוקים הנמסר בחומש עם פירוש הגאון מלבי"ם ז"ל שהוא "אצא", גם כן דוחק, דעדיף היה הסימן "לבני" וכן"ל, וצ"ב.

ובאמת צל"ע מה שנתנו חכמי המסורה ז"ל בפרשת וישלח שם סימן "קליטה" וכן"ל, ויש להבין מדוע הוזקקו לזה, אחר שתיבה זו (קליטה) אינה נזכרת כלל בתנ"ך כנ"ל, והרי יכלו להביא שם של בן אדם והוא "אביאסף", שהיה מבני קרח הנזכר בספר שמות (ו' כ"ד), שעולה קנ"ד, או סימן מהתנ"ך כמו "ההמון הגדול" (נזכר ג"פ בתנ"ך), או "יחלנו לך", או "אין בה מום", שכולם עולים בגימטריא קנ"ד ונזכרים בתנ"ך, ומדוע חכמי המסורה נטו מזה ומזה, ובחרו בתיבה שאינה נזכרת כלל בתנ"ך, וצל"ע.

ולתרין ולומר ש"קליטה סימן" שאמרו חכמי המסורה, הכוונה לאותו אדם הנקרא "קליטא" בספר עזרא (י' כ"ג) ובספר נחמיה (ח' ד' ו"א) ע"ש, לענ"ד רחוק הוא, אחר שקליטא אינו עולה בגימטריא קנ"ד, ולומר שחכמי המסורה החליפו קליטא (בא') לקליטה (בה') כדי שיעלה החשבון במכוון, לא ניתן להאמר לענ"ד וד"ב.

כמו כן יש להבין שבפרשת כי תבא שסך הפסוקים שם הוא קכ"ב, הביאו חכמי המסורה תיבה מהתנ"ך והיא "לעבדיו", ותיבה זו אינה לא שם בן אדם ולא תיבה מהפרשה, ולא ידעתי מה נשתנה סימן זה משאר הסימנים.

ובפרט קשה וצריך טעם שהרי סך הפסוקים דפרשת כי תבא שהוא קכ"ב, הוא ממש כמו סך הפסוקים דפרשת ויקהל העולה קכ"ב, ושם אכן חכמי המסורה נתנו סימן "סנואה", שהוא שם בן אדם כמפורש בספר נחמיה (י"א ט'), ועיין עוד שם (ג' ג') ועזרא (ב' ל"ה), ומדוע כאן בפרשת כי תבא לא נקטו בשם זה.

ובדרך אפשר חשבתי לומר שחכמי המסורה ז"ל רצו לתת סימן שונה לכל פרשה, כדי שלא יבואו לטעות ולהחליף, ואם יהיה סימן אחד השווה לכמה פרשיות, יכול הדבר לגרום לטעות ושיבוש, ולכן העדיפו לתת לכל פרשה סימן בפני עצמו, ולא רצו לחזור על סימן אחד פעמים. [ויתכן שטעם אחר היה להם לחכמי המסורה ז"ל].

והיינו טעמא דהסימן דפרשת חיי שרה שיש בה ק"ה פסוקים הוא "יהודע", ואילו הסימן דפרשת בא שגם שם יש ק"ה פסוקים, הוא "ימנה", ואילו הסימן דפרשת דברים שגם שם יש ק"ה פסוקים, הוא "מלכיה" ודוק.

ושם בפרשת תולדות שיש בה ק"ו פסוקים נתנו חכמי המסורה סימן מהפרשה "עלו" (ופרקת עלו מעל צוארך), ולא בחרו בשם של בן אדם, ואילו בפרשת ויגש שגם בה יש ק"ו פסוקים נתנו סימן אחר "יהללאל" ודוק.

והוא הדין והוא הטעם דהסימן דפרשת וישב שיש בה קי"ב פסוקים הוא "יבק", ואילו הסימן דפרשת מטות שגם שם יש קי"ב פסוקים הוא "בקי" ו"יק"ב" ו"עיבל", ולא נתנו סימן "יבק" כנזכר בפרשת וישב ודוק. [וצ"ב מדוע נתנו שם שלשה סימנים].

ובפרשת ויקרא שיש בה קי"א פסוקים נתנו חכמי המסורה "דעואל" סימן, ובפרשת עקב שגם בה יש קי"א פסוקים, נתנו חכמי המסורה סימן חדש, והוא "יעלא" סימן, והכל מהטעם שכתבנו לעיל.

ובן נמי בפרשת תרומה שיש שם צ"ז פסוקים נתנו חכמי המסורה שני סימנים, הראשון "סלוא", והשני "יעיו" (תיבה מפרשת תרומה), ואילו בפרשת שופטים שגם בה יש צ"ז פסוקים נתנו סימן "סלוא" ודוק. [אלא שקשה ששם יכלו לתת סימן חדש לגמרי והוא "מלוך", שם בן אדם הנזכר בספר עזרא (י כ"ט ול) ונחמיה (י ה' וכו'), ועיין דברי הימים ב' (ו' כ"ט) וצ"ע].

ובזאת בפרשת משפטים שיש בה קי"ח פסוקים נתנו שני סימנים, הראשון "עזיאל" סימן, והשני "חנני" סימן, ואילו בפרשת ואתחנן שגם שם יש קי"ח פסוקים נתנו סימן עזיאל ודוק.

אלא שעדיין קשה שבפרשת בראשית שיש בה קמ"ו פסוקים נתנו בה חכמי המסורה שני סימנים, הראשון "אמציה" והשני "חזקיה", ובפרשת מקץ שגם בה יש קמ"ו פסוקים, חזרו ונתנו ממש את אותם שני סימנים, "אמציה" ו"חזקיה", ודוחק לומר שלכן הוסיפו שם סימן שלישי "ויהיה לי לעבד" שהוא פסוק מפרשת מקץ.

ותו צריך להבין דבפרשת חקת שיש בה פ"ז פסוקים, ואין שום פרשה אחרת בתורה שיש גם בה פ"ז פסוקים, ונתנו שם חכמי המסורה שלשה סימנים, למידב"א (وهוא מהפרשה שם), "ימואל", והשלישי "עזי", וכולי האי למה לי וצ"ע.

והיודע עוד בענין זה ויכול להאיר עיני, אבקשו שלא ימנע בר ויודיעני, כי הדברים חדשים, וכמעט אין מי ששם ונותן לבו לחלק זה של תורתנו, וגם איני יודע מי מרביתנו חכמי ישראל ז"ל עסק וכתב בזה שנוכל לעיין בספריו בענינים הללו.

תוספת בשעת ההדפסה:

בא לידי בהשאלה ספר קרית ספר ח"ב מרבינו המאירי ז"ל, וראיתי שעמד במנין הפסוקים בכל פרשה ופרשה בחמשה חומשי תורה, והוא ז"ל נתן סימן משמות בני אדם לכל פרשיות התורה, ולפרשת פקודי שיש בה צ"ב פסוקים, ובספרים שלנו אין כל סימן, ואני הצעתי שם אדם "לבני" כנ"ל, הנה בספר הרב המאירי שם (ד"ס ע"ב) נתן סימן בשם אדם "עזיה" ודוק היטב.

עוד ראיתי לו שם (דל"ה רע"ב) שעל סך הפסוקים דברפרשת וישלח קנ"ד כבר הוא כתב ונתן הסימן שם אדם "אביאסף", וכדכתיבנא בס"ד אנא לעיל, ובאמת צ"ע וצריך טעם מדוע חכמי המסורה לא כתבו כן וכנ"ל.

ועל סך הפסוקים דפרשת וישב נתן הרב המאירי (שם ד"מ רע"א) סימן בקי, ולא יבק, אלא שמנהגו של הרב המאירי לתת אותו סימן לכמה פרשיות, לדוגמא לפרשת תולדות, ולפרשת ויגש, ולפרשת בא, שבכולם סך הפסוקים שוה ק"ו נתן הרב המאירי סימן שוה "יהלאל" ודוק. [נמזה אתה שומע דלא שמיע ליה להרב המאירי ז"ל טעמא דילן הנ"ל, לנמק מה שחכמי המסורה נותנים כל פעם סימן אחר, ודע נוסח ספרים דילן דבפרשת בא יש רק ק"ה פסוקים ולא ק"ו כספר הרב המאירי ז"ל].

ועוד ראיתי שם בספר קרית ספר שעל פרשת כי תבא שסך הפסוקים בה קכ"ב, וחכמי המסורה כתבו לסימן הפסוקים תיבת "לעבדיו", והערתי לעיל שאינה לא שם אדם ולא מהפרשה, ואילו הרב המאירי שם (דצ"ו רע"ב) כתב סימן בשם אדם "מכבני", הוא הנזכר בדברי הימים א' (י"ב י"ד) ע"ש, וגם זה פלא מדוע חכמי המסורה לא נתנו סימן זה.

והתבוננתי שבכמה מקומות הסימן שהרב המאירי ז"ל נתן בשם אדם, חלוק הוא מחכמי המסורה, כמו למשל בפרשת נח שיש בה קנ"ג פסוקים, וחכמי המסורה נתנו סימן "בצלאל", והרב המאירי ז"ל נתן סימן "חלקיה" עיין שם.

ובן שם פרשת וירא שיש בה קמ"ז פסוקים, וחכמי המסורה נתנו סימן "אמנון", והרב המאירי ז"ל נתן סימן "כונניהו", ובפרשת יתרו שיש בה ע"ב פסוקים, נתנו חכמי המסורה סימן "יונדב", אבל הרב המאירי ז"ל נתן סימן "אליאל", ויש עוד כמה פרשיות כאלה, ובפרשת ויחי יש פ"ה פסוקים וחכמי המסורה נתנו סימן פ"ה אל פה, והרב המאירי ז"ל נתן סימן "ימל"ה", עיין בו.

ומבלל הדברים חוכך אני שהסימנים הנ"ל שיש בספרים שלנו לאו חכמי המסורה נתנו, שאם מוצאם מחכמי המסורה הנודעים בן אשר וכו', מדוע ראה הרב המאירי ז"ל לתת סימנים משלו, וכי כעורה מה ששנו חכמי המסורה, ומה ראה הרב המאירי ז"ל לנטות מדעתם הרחבה, אלא לאו מחכמי המסורה הידועים והמפורסמים יצאו סימנים אלו וצ"ב.

אבל היותר נראה שסימנים אלו אכן מחכמי המסורה יצאו, אלא שלא באו בשלמותם לידי הרב המאירי ז"ל ולא ראם, וכמו שמצינו שיש הרבה שמביאים "מסורות" מכתב יד שלא היו אצל שאר רבותינו, וזה מצוי בכתבי הרב מנחת שי והרב הרוו"ה ז"ל, ולכן הוזקק הרב המאירי ז"ל לתת בה סימנים מדיליה, ועיין.

ועבשיו מצאתי בספר היקר מסורת התורה והנביאים (דף י"ג) שכתב: "חכמי טבריה אחר חתימת התלמוד ספרו ומנו תיבות הפסוקים ופרשיות שבכל כ"ד ספרי קדש, ומסרו לנו סימנים שם אדם שהוא בגימטריא כמספר אותיות הפרשה". [מה שכתב "אותיות" הפרשה, נראה טעות סופר, וצריך לומר "תיבות" הפרשה ודוק].

הרי שנקט בפשיטות תרתי, חדא שסימנים אלו מחכמי המסורה הם, ותו ושהסימנים הם שמות בני אדם, והיינו כדכתיבנא בכולא בס"ד.

ובבר כתבתי לעיל שאיני יודע בענין זה מאומה, ולא שמעתי ולא קבלתי בה מרבותי, וגם אין הספרים העוסקים בחכמה זו מצויים אצלי, וכל המעמיד דברים אלו בקרן אורה ישא ברכה מאת ה', ועיין מה שהבאתי בס"ד מדברי רבנן נ"ע בהקדמת חיבורי זרע חיים וצרף לכאן, ודוק היטב.

* * *

אמר הצעיר יעקב חיים סופר נר"ו, מהדורה קמא ממאמרי זה זכיתי ת"ל ונדפס בקובץ התורני היקר "בית אהרן וישראל", וקבלתי מכתב מאיר עינים מידידי הרב חו"ב רבי צבי הלפרין שליט"א מברוקלין והנני מעתיק מדבריו בקצרה.

ראה ראיתי מאמר מעכ"ת הי"ו בקובץ "בית אהרן וישראל", בענין סימני הפסוקים בסוף כל פרשה, ושם כתב מעכ"ת "היודע עוד בענין זה אבקשו שיודיעני", ולכן לעשות רצונך חפצתי, כפי מיעוט ידיעתי.

בחשיבות הסימנים כתב בספר מבין חידות על המסורה (דף ט"ז, נדפס באמסטרדם תקכ"ה, וצולם בירושלים תשל"ג): "אני טרם אכלה לדבר, אציגה פה מה שמצאתי בספר מגלה עמוקות (אופן נ"ז) "ולכן נרמזו בנעלם של משה (מ"ם שי"ן ה"א) גימטריא מיכאל, רוצה לומר כל זמן שהיה משה חי, לא היה מיכאל יכול להנהיג את ישראל, שעל שאמר הקב"ה הנה אנכי שולח "מלאך" לפניך והוא מיכאל, אמר משה אם אין פניך הולכים אתנו אל תעלנו מזה, כמבואר במדרש שמות רבה, אבל כשנעלם משה אז בא מיכאל" עכ"ל. [וכעין דרוש הנ"ל מובא בספר חנוכת התורה החדש, הנקרא גם אוצר הרב רבי העשיל, פרשת תצוה].

מעתה בין תבין את אשר לפניך במסורה בחומשים, שבסוף פרשת תצוה ציינו מגין הפסוקים "ק"א", ונתנו סימן "מיכאל", כי לא לחינם מסורת ארשת סימניהם אשר ניתנו במלות קצרות, כי תחתיהם סודות וענינים נפלאים, לכן אין ראוי להעלים עין מלעייץ ומלחקור אחרי עניני סתריהם, אולי יישר בעיני ה' ויצליל לכל משכיל אל כל אשר יפנה, ונבון תחבולות בהם יקנה, ויקויים בנו בקשת המשורר גל עיני ואביט נפלאות מתורתך", עד כאן דברי ספר מבין חידות.

ונראה בודאי שהסימנים יצאו מבעלי המסורה ז"ל, והא ראייה דבעל מנחת שי בספר עזרא (י" מ'), שגם מעכ"ת ציין עליו, מביא ראיה מסימן לגירסא נכונה בקרא בתיבת "מכנדבי", ואי נימא שאין הסימנים מבעלי המסורה, איך אפשר להביא ראיה מהם.

אלא דמכל מקום נראה דבאיזה מקומן חלו בהם ידים שהוסיפו ושינו, כגון מה שנדפס בסוף כל חומש מנין הפרקים וחתו סימן עליו, והלא הדבר ידוע שאין חילוק הפרקים ממקור קודש, וכמו שכתוב החכם רבי וואלף היידנהיים ז"ל בספר מודע לבינה (סוף פרשת ויחי) ובמבוא לספר תנ"ך (הוצאת קורן) עיין שם. [אמר יח"ס: כבר כתבתי בזה בחיבורי הנכחי לקמן (סימן רמ"ו אות ב') עיין שם וצרף לכאן].

ומה שתמה מעכ"ת על הסימן של פרשת וישלח "קליטה" סימן, נראה לי שמצאנו כמה פעמים שבעלי המסורה כתבו על פי הקרי ולא הכתיב, וכמו כן יש לומר בסימנים שלא דקדקו אחר הכתיב אלא הקרי, והסימן הוא שם "קליטא" בעזרא (י' כ"ג), ובספר נחמיה (ח', ז'. וי', י"א), ואף על פי שבספרים שלנו איתא קליטא באל"ף בסוף, מכל מקום בעלי המסורה הלכו אחר הקריאה, ובר מן דין איתא במנחת שי בעזרא שם דיש ספרים גירסא בה"א, ואם כן לא קשיא דיש לומר דבעל הסימן גם כן גרס הכי.

ובענין הסימן של פרשת תולדות, "עלו" סימן שתמה מעכ"ת מדוע לא בחרו בשם אדם רק נקטו סימן של תיבה מהפרשה ופרקת עלו מעל צוארך, הנה כמדומני דהיכא שנקטו סימן תיבה מהפרשה, היא תיבה הסמוכה לסוף הפרשה, כמו פרשת ויצא "מחנים" סימן, או פרשת לך "נמלו" סימן, אבל כאן "עלו" אינו סמוך כל כך לסוף הפרשה, לכן נראה לומר לפי דברינו דלעיל דבעלי המסורה לא הקפידו רק על הקרי, אם כן יש לומר דהסימן הוא שם "עלוה" הנזכר בפרשת וישלח (ל"ו מ') ובעל הסימן כתבו חסר ה"א בסוף התיבה.

ואל יהיה הדבר מוזר בעיניכם, כי מצאנו כעין זה שהש"ך יו"ד (סימן שכ"ד סק"ד) כתב בשיעור חלה מ"ג ביצה וחומש, דחלה בגימטריא מ"ג, הה"א בסוף התיבה מרמז לחומש, ובספר יערות דבש ח"ב (דרוש ד' ד"ה אמנם בגוף הדבר, דף ע"ב) מפרש דברי הש"ך כי אותיות אהו"י נאמרות בתנועה גדולה שלפניהם, לכן הרבה פעמים כתב בתורה "נער" וקרינן "נערה", כי הקמץ שתחת הרי"ש מורה על ה', ולכך אין צריך לכתוב הה"א, ולכך חלה כאילו נכתב "חל", וקמץ תחת הלמ"ד היה נקרא חלה בה"א שהוא במספר מ"ג, אמנם הה"א בא לרמז על החומש עכ"ד בקיצור עיין שם.

והנה מעכ"ת תמה על הסימן של פרשת כי תבוא "לעבדו" סימן, שאינו שם בן אדם, ואני מוסיף להקשות על הסימן של פרשת ויחי "פ"ה אל פה אדבר בו", שגם כן אינו שם בן אדם ואינו פסוק מהפרשה.

אמנם יש ספר הנקרא "המסורה לתנ"ך", ששה כרכים גדולים, שבו נקבצו כל דברי בעלי המסורות מכל כתבי ידם, והמוציא לאור ספר לא היה מבני ברית, ומסופק הייתי אם אפשר להביא דבריו בבית המדרש, אולם ראיתי בחומש "לימודי השם" לגאון הצדיק רבי יונתן שטייף זצ"ל שמעתיק כל דברי המסורה מן ספר ההוא, ושם בהקדמה הוא כתב: וגם מצאתי דאיתא לידי וזיכני ה' שהמציא לי חיבור גדול ונורא בשם יקרא "המסורה" ג"ח והוא קובץ רוב וכל עניני המסורה על פי כתבי ידות עתיקים, ערוכה וסודרה במערכת אלפא ביתא (הוצאת גינצבורג) וכו', עד כאן לשונו.

הנה הגאון מהר"י שטייף ז"ל נודע ומפורסם בצדקתו וחסידותו וענותנותו וכו', וגם חומש "לימודי השם" נתערב בהסכמות גדולי הדור ההוא, וביניהם בעל מנחת אלעזר, ובעל לבושי מרדכי, נמצא שהגאון הצדיק מהר"י ז"ל שפט בדעתו שיותר וראוי להביא מספר הנ"ל וכו', ונפשט ספיקינו שיותר להביא מדבריו בבית המדרש.

ובספר מסורה הנ"ל (בדפוס צילום הוא כח"ד דף ת"נ) מביא סימנים לכל הפרשיות, ויש שם איזה שינויים מהנדפס בחומשים שלנו, וכנראה ששם הסימנים מדויקים יותר, שכולם הם שמות [בני אדם].

והנה לפרשת כי תבוא הסימן הוא "מכבני", ולפרשת "ויחי" הסימן הוא "ימלה", ולפרשת תולדות הסימן הוא "יהללאל", ולפי זה אין צורך למה שתירצנו לעיל לישב הסימן "עלו" (יהללאל הוא גם כן הסימן לפרשת "ויגש"), ושם איתא גם כן סימן לפרשת פקודי "עזיה", וכן לפרשת וישב במקום "יבק", איתא שם "בקי" שהוא שם אדם. [א"ה ר"ל שבזה אתי שפיר כל המקומות שבכולם נקטו בעלי המסורה שמות בני אדם].

ולא הבנתי מה שכתב מעכ"ת שבפרשת שלח הוי הסימן שם מקום, דהלא הסימן הוא "פלט", והוא שם אדם בספר דברי הימים א' (ב' מ"ז, ו"ב ג') עיין שם.

מעודי נתקשתי בסימן דסוף פרשת צו "צו" סימן, דהלא יש בהפרשה צ"ו פסוקים, ובספר המסורה הנ"ל ציין על הנכון "עובדיה" סימן.

ודע כי בספר המסורה הנ"ל (דף תשט"ו ואילך) יש גם כן רשימה של סימנים בקצת שנויים, וקצתם הם כמו שנמצאו בחומשים שלנו, אבל כנ"ל הסימנים שם נראים יותר מדויקים.

סוף דבר נראה דבקצת הסימנים שנדרסו בחומשים שלנו חלו בהם ידי המעתיקים, עד כאן דברי ידידי הרב הנ"ל הי"ו,

ובאמת הנני מודה למעלת הרב הנ"ל הי"ו בברכת יישר חיליה לאורייתא, על שהאיר עיני במקצוע עמום וסתום זה של תורתנו הקדושה, אשר כמעט אין דורש ואין מבקש לו, וספר "המסורה" שזכר לא שמעתי ולא ראיתי מימי, ואתה תחזה.

מערכות

לא תשא

ושם בזה חדש ממשיך ומפרט ומקביל הדברים כנגד עשרת הדברות ואומר: "ודובר אמת בלבבו, כנגד לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא" עכ"ל.

ולבאורה יש להבין דקרא דספר תהלים אומר ודובר אמת בלבבו, ומקביל זה כנגד לא תשא את שם ה' לשוא, והרי שם לא תשא הוא בדיבור כנ"ל.

וחשבתי שאולי יש מכאן סמך לדעת הגאון פרח שושן ז"ל (כלל א' ס"ס י"ד דח"י ע"ב) שיש ברכה לבטלה גם בהרהור ועיין, אבל רוב וכמעט כל הפוסקים חולקים על זה ודעתם שאין בהרהור ברכה לבטלה, וסברת הרב פרח שושן ז"ל שבהרהור נמי איכא ברכה לבטלה סברא יחידאה קראוה האחרונים ז"ל, עיין בספר פתח הדבר ח"א (סימן קנ"ז אות א'), ושדי חמד מערכת ב' (כלל קט"ו ד"ה ולענין, וד"ה ומכל, וד"ה הן אמת), ושם בפאת השדי (כלל י"ב ד"ה וידיד), ושו"ת זכר יהוסף (סימן ס"ה אות ה'), וכדכתיבנא כל זה בחיבורי יד סופר ח"ב הנדפס בשנת תשל"ז (בהוספות דף ק"א אות א'), ובגליון הספר הוספתי בס"ד לציין בזה לפרי מגדים פתיחה הכוללת ח"ג (אות ד') ועוד לו שם (סימן קפ"ה אשל אברהם אות א', וסימן ר"ב אות ב', וסימן תל"ב אות ב'), ובספרו תיבת גמא (פרשת האזינו אות א'), ועיקרי הד"ט או"ח (סימן כ"ז אות ה'), וספר דברי ירמיה על הרמב"ם הלכות ברכות (פ"א ה"ז), ולגאון רבי שלמה קלוגר ז"ל בספרו שו"ת שנות חיים (סימן ##), ולגאון מהרש"ם ז"ל בספר תשובותיו ח"א (ס"ס ר"א), ובספרו עין הרוצים (ערך ברכה דנ"ד ע"ב אות ו').

שמות (כ' ד'): "לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא". ותרגם אונקלוס: "לא תימי ית שמא דה' אלהך למגנא ארי לא יזכי ה' ית דיימי בשמיה לשקרא". [ומה שאונקלוס תרגם לשוא קמא "למגנא, ואילו לשוא בתרא תרגם "לשקרא", עמדו המפרשים בזה ועיין בספר פרדס יוסף שם].

ופירוש "תשא" היינו דיבור, כמו שתרגם אונקלוס לא תימי והיינו לא תדבר, וכן כתב בפירוש רבינו יוסף בכור שור שם: "לא תשא, לא תאמר" וכו', וזו לשון רבינו הגדול הרמב"ן בפירושו לתורה שם: "על דרך הפשט יאסור עוד שלא ישא על שפתי השם הנכבד על חנם, כלשון לא תשא שמע שוא (שם כ"ג א'), ובל אשא את שמותם על שפתי (תהלים ט"ז ד'), כי הדיבור יקרא כן בעבור שישא בו קול, וכן משא דבר ה' (זכריה ט' א'), וכן ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש (ישעיה ג' ד'), שישא קולו לאמר כן, ובאמת שגם זה אסור ונקרא בלשון חכמים מוציא שם שמים לבטלה", ועיין שם לראב"ע ורבינו בחיי ז"ל ובספר פרדס יוסף ודוק.

וראיתי בספר זהר חדש (פרשת ויצא במדרש הנעלם דכ"ז ע"א): "רבי יצחק פתח, מזמור לדוד, ה' מי יגור באהלך, ומי ישכון בהר קדשך, הולך תמים, ופועל צדק, ודובר אמת בלבבו וגו'. אלין עשרה, אינן כנגד עשרת הדברות, וכו', ולא רגל על לשונו ולא עשה לרעהו רעה חד מילה אינן". [במסכת מכות (כ"ד א') מונה ומחשב י"א דברים ודוק].

ז"ל בספרו ברכת יוסף (ח"א דף ר"ס) ושו"ת אבני ציון ח"ב (סימן ח' אות ב') ועוד.

ולבנו ז"ל בפירושו מנחת יצחק לתוספתא ברכות (ד"ב ע"א), ולגאון רבי יוסף ידיד הלוי

לא תרצה

ובן סורר ומורה, והרוצח אף על פי שיש בהן מעשה ויש בהן מיתת בית דין, אין בהן קרבן לפי שאינן בהכרת".

ובחידושי מהר"י נ' מיגאש ז"ל (שבועות ד' ב') כתב: "וזדון הרוצח בהריגה הוא, ולא בכרת", ובפירושו המיוחס לרבינו חננאל ז"ל הוריות (ב' רע"א): "הורו בית דין במצות עשה כגון פסח ומילה, או לא תעשה דלית בה כרת וחטאת, כגון שפיכות דמים וכיוצא בזה ליכא קרבן כלל".

ועיין בדברי רבותינו בעלי התוספות כתובות (ל"ז ב'), ובתוספות הרשב"א משאנץ, ותוספות הרא"ש שם, ובשיטה מקובצת שם, שכתבו שאין כרת ברוצח, וזו לשון הרב המאירי ז"ל כתובות שם: "זה שביארנו בחייבי מיתות שאין לוקחין מהן כופר להציל, לא סוף דבר בחיוב מיתה אלא שלא נתנה שגגתה לכפרה, רצוני לומר שאין בה כרת עד שיהא בשגגתה חטאת, כגון מכה אביו וגונב נפש ורוצח, שאין כרת כתוב בזדונם אף בלא התראה, אלא אף הדברים שיש כפרה בשגגתן כן כגון חיוב מיתה שכתוב בה כרת כגון עבודה זרה ושבת ועריות שיש בשגגתן חטאת" ע"ש.

וראיתי לרבינו הגדול פני יהושע ז"ל מכות (ד' ב') שכתב: "לכאורה נראה דרוצח במזיד ולא אתרו ביה, נהי דהבית דין אינן יכולין לעונשו מיתה, אפילו הכי חייב מיהא כרת, או מיתה בידי שמים, והא דלא חשיב ליה בריש מסכת כריתות בהדי ל"ו כריתות, היינו משום דלא חשיב אלא הנך דשייך בהו קרבן

כתב הרמב"ם ז"ל בספר המצוות (לאוין שנ"ב): "הנה נתבאר לך שכל מי שנתחייב מיתת בית דין באיזו מיתה שתהיה, הנה האיש ההוא גם כן בכרת, כשלא המיתוהו בית דין, או לא נודע בו, מלבד עשרה אנשים שהם מחוייבי מיתת בית דין ואין כרת עליהן, ואלו הם, מסית, ומדיח, ונביא שקר, ומתנבא בשם עבודה זרה, וזקן ממרא, ובן סורר ומורה, וגונב נפש מישראל, ורוצח, ומכה אביו ואמו, ומקלל אביו ואמו, וכל אחד מאלו כשנחקרה עליו העדות יהרג, ואם לא נודע בו, או לא יוכל בית דין להרגו, הנה הוא מתיר עצמו למיתה, אבל אינו עומד בכרת, ושמור אלו השרשים כלם וזכור אותם".

ומפורש בדברי הרמב"ם ז"ל שהגם שרוצח נהרג בסייף, מכל מקום אין כרת ברוצח, ואפילו אם לא נתחייב מיתה כגון שלא התרו אותו, אין בו כרת.

והאחרונים ז"ל העירו שמקור הדברים בספרא (פרשת ויקרא דיבורא דחובה פ"א ה"ג): "לא אוציא את המכה אביו ואמו, וגונב נפש מישראל, וזקן ממרא על פי בית דין, ובן סורר ומורה, והרוצח, תלמוד לומר תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה, הרי כל העושה בשגגה כעבודה זרה, מה עבודה זרה מיוחדת מעשה שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת, אף כל מעשה שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת" ויצאו אלו המנויים לעיל, וכן שנינו בתוספתא כריתות (פ"א ה"א): המכה אביו ואמו, וגונב נפש מישראל, וזקן ממרא על פי בית דין,

כריתות לא חשיבא אלא הנך דשייך בהו קרבן בשגגתם, והרי משנה בכריתות שנה התנא גם כרת דהמבטל פסח ומילה אף שבשוגג דידיהו אין קרבן, עיין מכות (י"ג ס"ב), ומצאתי בספר ערוך לנר מכות שם (ד' ב') שהביא דברי הפני יהושע הנ"ל וכתב: "ולענ"ד תימה הוא, דהא קא חשיב התנא גם פסח ומילה אף דליכא קרבן בשוגג, אלא ודאי דליכא כרת ברוצח" עכ"ל, ולא הביא מכל הנ"ל שמפורש שברוצח אין כרת וצ"ב, ורשמתי למזכרת.

בשגגתם, מה שאין כן ברוצח שלא ניתן שגגתו לכפרת קרבן, כדאמרין בפרק אלו נערות [ל"ז ב'] ובדוכתי טובא, כן נראה לי" עכ"ל.

ועם שאיני כדאי כלל וכלל, בענייני לא זכיתי להבין דברות קדשו ז"ל, חדא שמפורש בדברות רבותינו ז"ל הן בספרא והן בתוספתא שאין כרת ברוצח, וכן כתבו הרבה מרבתינו הראשונים כמלאכים ע"ה, וכנ"ל, וצ"ע.

ותו איני מבין מה שכתב שהמשנה בראש

לאו בארצם לא תנחל ולא חלק לא יהיה לך בתוכם

א.

מהם שנאמר וחלק לא יהיה לך בתוכם, אפילו בבזיה, ופשוטו דלאו זה שלא יהיה להם חלק בארץ ובבזיה נפיק ליה מקרא דספר במדבר, "וחלק לא יהיה לך בתוכם", ולא מקרא דספר דברים ודוק.

והנה זו לשון רבינו הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות שמיטה ויובל (פי"ג ה"י): "כל שבט לוי מוזהרין שלא ינחלו בארץ כנען, וכן הן מוזהרין שלא יטלו חלק בבזיה בשעה שכובשין את הערים שנאמר [דברים י"ח ב'] לא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל, חלק בבזיה ונחלה בארץ, וכן הוא אומר [במדבר י"ח כ'] בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם, בבזיה, וכן לוי או כהן שנטל חלק בבזיה לוקה, ואם נטל נחלה בארץ מעבירין אותה ממנו", ומתבאר דהרמב"ם ז"ל מונה הלאו הזה מקרא דספר דברים, ולא ממקרא דספר במדבר הקודם לו כדכתב הרמב"ן ז"ל ואיהו פליג עליה ובעי טעמא מדוע לא מנה לאו זה ממקרא קמא דספר במדבר וצ"ב.

ועכשיו ראיתי לרמב"ם ז"ל בספר המצוות שלו (לאוין קס"ט וק"ע) שכה כתב:

במדבר (י"ח כ'): "ויאמר ה' אל אהרן בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם", ובספרי שם: "ויאמר ה' אל אהרן בארצם לא תנחל. בשעת חילוק הארץ. וחלק לא יהיה לך בתוכם בבזיה".

דברים (י"ח ב'): "לא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל" ובספרי שם אמרו: "לא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה. חלק. חלק זו ביזה. ונחלה. זו נחלת הארץ".

ובס"ד נתעוררתי מדוע צריך שני מקראות ללמדנו שאין להם חלק בבזיה ונחלה בארץ ישראל, ולכאורה מקרא קמא דספר במדבר אנחנו למדים זאת ואין צריכים לקרא דספר דברים. ויש לעיין בדברי רבותינו מפרשי הספרי (שם ושם) וכעת לא איסתייעא מילתא.

ומצאתי לרבינו הגדול הרמב"ן ז"ל במדבר (ל"א כ"ח) שכתב: "והרמת מכס לה", גם המכס הזה מפני שהיה השלל הזה מנקמת ה' בארץ לא להם, אבל בארץ סיחון ועוג לא נתנו לכהנים וללויים מהם כלום, אבל הוזהרו

אבל הוזהרו מהם שנאמר וחלק לא יהיה לך בתוכם, אפילו בביוזה, והרי מקרא זה אינו אמור אלא על אהרן הכהן ובניו הכהנים דייקא כנ"ל, ולא גם על הלויים ואיך כתב ולא נתנו לכהנים וללויים וצ"ב.

ותו קשה לי שהרי בספר במדבר שם (י"ח כ"א) נאמר: "ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה חלף עבדתם אשר הם עבדים את עבדת אהל מועד, וגו', ועבד הלוי הוא את עבדת אהל מועד וגו', ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה נתתי ללויים לנחלה על כן אמרתי להם בתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה" הרי שגם בני לוי נזכרו כאן שלא יקבלו נחלה בארץ ישראל ולפי זה הדרה שאלתינו לדוכתא, דהיה לנו למנות מצוה זו שאין לכהנים וללויים חלק ונחלה בארץ ובביוזה ממקראות דספר במדבר כנ"ל.

ואולי בזה יתיישבו דברי הרמב"ן ז"ל, דמה שהביא לקרא דבמדבר "וחלק לא יהיה לך בתוכם" האמור באהרן הכהן, ולמד גם לללויים, כי סמך על הפסוק שלאחריו ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה, האמור בלויים, וכאילו ברמב"ן כתוב וגו', דוק ועייין.

והתבוננתי עכשיו דבמקראות הללו דספר במדבר האמורים גבי הלויים נאמר שתי פעמים בתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה, אבל ענין "חלק" שהוא הביוזה, לא הזכירה התורה גבי הלויים כלל כמו שהזכירה גבי הכהנים כנ"ל, ובעי טעמא. [נמצאתי כעת שהגאון נצי"ב ז"ל בהעמק דבר שם הרגיש בזה ועייין בו].

ולפי זה מתיישבים גם דברי הרמב"ם ז"ל דהביא לקרא דספר דברים ולא למקראות דספר במדבר, דהן אמת במקראות

"מצוה קס"ט שהזהיר כל שבט לוי מקחת חלק בארץ ישראל, והוא אמרו לא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל. מצוה ק"ע שהזהיר כל שבט לוי גם כן מלקחת חלק בביוזה שיבזו כשיכבשו את ארץ ישראל, והוא אמרו יתברך לא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה, ולשון ספרי חלק בביוזה ונחלה בארץ, וכבר נכפלה האזהרה משני ענינים אלו בעצמן בכהנים, והוא אמרו לאהרן בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם, ובא הפירוש גם כן בארצם לא תנחל בשעת חלוק הארץ וחלק לא יהיה לך בתוכם בביוזה, ואולי אתה תחשוב שאלו השני לארץ הנזכרים בכהנים שתי מצות ולפיכך ראוי למנותם, דע כי כשבאה האזהרה בכלל לכל שבט לוי הנה כבר נכנסו הכהנים בכלל, ואמנם נכפלה בכהנים לחזוק, וכן כל מה שדומה לזה מן הכלל והפרט אמנם יכפל לחזוק או להשלים הדין כשלא יהיה הדין שלם מן האזהרה האחת" עכ"ל, ועייין שם בדבריו (לאו קס"ה) ע"ש.

ומבואר דאכן כן הוא, שתי אזהרות יש לנו ביוזה, אלא ההיא האמורה בספר במדבר נאמרה לכהנים דייקא, וככתוב שם: "ויאמר ה' אל אהרן בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם", והאזהרה האמורה בספר דברים נאמר לכל שבט לוי דהיינו הן הכהנים והן הלויים, וזו אזהרה הכוללת וממנה אנחנו למדים, ולא נכתבה אזהרה דספר במדבר אלא לחיזוק, ולכן יש למנות במנין המצוות אזהרה דספר דברים דייקא, ונתיישב מה שהערנו לעיל ודוק.

אלא שלפי זה יש להבין מדוע רבינו הרמב"ן ז"ל דלעיל הביא קרא דספר במדבר הנ"ל שכתב "לא נתנו לכהנים וללויים מהם כלום,

הרב המחבר כאן דאין לוקין, וגם הרמב"ם בהלכות סנהדרין (פרק י"ט) לא מנה לאו זה בכלל הלוקין. אך זה גם כן צ"ע למה בנחלה כתב מעבירין מידו ולא בביזה עכ"ל.

ובס"ד מצאתי בספר לגאון הגאונים הרוגאצובי ז"ל בספרו צפנת פענח הלכות ערכין וחרמין (פ"ו ה"ד) שכתב: "עיין מה שכתב רבינו בסוף הלכות שמיטה דגבי שבט לוי שנטל חלק בביזה לוקה ואם נטל נחלה מעבירין, ולא נקט לוקה, והטעם דגבי ביזה מהני משום דזה הפקר כל זמן שלא זכו בו, ועיין בספרי (פרשת מטות פסקא קנ"ז) לפי שיצאו כו' לחטוף ועיין בסנהדרין (צ"ד ב') לחלוק או לשלל ע"ש ברש"י מוכח דהוה הפקר ולא ניתן לתשלומין, ולכך לוקה, מה שאין כן בנחלה חדא דלקח חלק אחר, ועוד דהחלוקה בגדר שליחות עיין קדושין (מ"ג א') ע"ש, ואין שליח לדבר עבירה ולכך בטל הדבר עכ"ל. [ומדבריו אלו מתבאר שהבין בגדר אין שליח לדבר עבירה שהשליחות בטלה וכו', וכבר הארכתי בבירור ענין זה בחיבורי אור משה (סימן מ"א) עיין שם וצרף לכאן]

ועוד לו בספר צפנת פענח הלכות תרומות (בהשמיטות השמטה א' דנ"ג רע"ד) כתב: "הנה רבינו הרמב"ם סבירא ליה בהלכות טומאת צרעת (פ"י ה"א), ובהלכות בכורות (פ"ו ה"ח כצ"ל) ובהלכות מלכים (פ"ח ה"ו) גבי יפת תאר, ובסוף הלכות תמורה (פ"ד ה"א) גבי משנה קדשים, וכן כתב בהלכות שמיטה ויובל (פ"א ה"א ופ"ג ה"י) דכל היכא דלא פעל דבר חדש על ידי המעשה שלו אינו לוקה, ולכך בסוף הלכות שמיטה ויובל דייק רבינו דגבי ביזה אם בן לוי נטל חלק לוקה, ובנחלה רק מעבירין דשם לא פעל כלום עכ"ל.

הללו דספר במדבר נזכרו גם הכהנים וגם הלויים כנ"ל וכמו במקרא דספר דברים, אבל גבי הלויים לא נזכר בספר במדבר ענין "החלק" כלומר שאינם מקבלים ביזה, לכן הביא הרמב"ם ז"ל מקרא דספר דברים "לא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל" ששם כתוב הכל הן כהנים והן לויים, וגם כתוב שאין להם חלק ונחלה לא בארץ ישראל ולא בביזה ודוק היטב.

ודע כי יש לי להבין סיום דברי הרמב"ם בהלכות שמיטה הנ"ל שכתב: "ובן לוי או כהן שנטל חלק בביזה לוקה, ואם נטל נחלה בארץ מעבירין אותה ממנו", ומדקדוק לשונו יוצא שרק אם לקחו נחלה בארץ מעבירין אותה ממנו, אבל אם לקח חלק בביזה אין לוקחין אותה ממנו דאם לא כן היה לו לכתוב ואם נטל חלק בביזה או נחלה בארץ מעבירין אותה ממנו, אלא שצריך טעם לחלק בין ביזה לבין נחלה, וצ"ב.

אחר כך ראיתי שכבר עמד בזה בספר מנחת חינוך (מצוה תק"ד אות א'): "וכתב הרמב"ם דכהן או לוי שנטל חלק בביזה לוקה, ואם נטל נחלה בארץ מעבירין אותו ממנה. מבואר דעל ביזה לוקה ואינו משיב, ונחלה לוקחים מאתו ואינו לוקה. ובאמת זה נכון דנחלה כיון דמעבירין אינו לוקה, דהוי ליה ככל האוין שבממון דניתנו לתשלומין ואינו לוקה. אך מה שכתב על הביזה דלוקין צ"ע, דלמה לא יטלו ממנו גם כן, ואפילו נשרף ישלם ממון, אם כן למה לוקין, ואיני יודע שום חילוק בין נחלה ובין ביזה. והרב החינוך כתב כאן דעל הביזה אין לוקין מטעם דאין בו מעשה או דניתן להשבון, ולא הביא דברי הרמב"ם. ועיין במשנה למלך שם שעמד ביזה על הרמב"ם דלוקין על הביזה, ומביא דברי

ויובל (שם ה"י), דגם זה אין מובן דמאחר שלא שייך בביזה, הרי ביזתו גזל, ואין זו ביזה שילקה על נטילתו, ודוחק לומר דבהכי חייבא רחמנא" ועיין שם.

וזו לשון רבינו הגאון רבי חיים ׳ן עטר ז"ל בספרו אור החיים הקדוש על התורה שם שכתב: "בארצם לא תנחל, בספרי אמרו שאסר עליו חלק הארץ וחלק הביזה, ולזה כפל לומר לא תנחל וחלק לא יהיה וגו', וכוונת הכתוב היא שהגם שירצו ישראל לחלק לו חלק עמהם, לא יאמר שלא נתכוון ה' אלא לפטור ישראל מחלק אהרן, אבל אם ירצו הרי אלו משובחים, על דרך אומרו ז"ל (שביעית פ"י מ"ט) המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה הימנו, לזה אמר לא תנחל, ושומע אני דוקא נחלת הארץ הוא שישנה בלאו, אבל חלק הביזה אינו בלאו, תלמוד לומר וחלק לא יהיה לך בתוכם, ודקדק לומר בתוכם על דרך אומרו במשלי (א י"ד) גורלך תפיל בתוכינו, פירוש ליטול חלק כאחד מהם הוא שאסר עליו, אבל אם רצו לשלוח לו דורונת הרי זה מקבל מהם" עכ"ל.

ומתבאר מדברי קדשו ז"ל דגם אם ישראל מרצונם הטוב ירצו לתת לכהנים חלק בארץ ובביזה גם זה אסור, ובזה יש ליישב קרשיית הגאון משאת מלך ז"ל הנ"ל, דאין הכי נמי אינם נלחמים וממילא אין להם חלק בביזה, מכל מקום בלא קרא הייתי אומר דאם ישראל נתנו להם מרצונם חלק בביזה [לא בתורת דורון] יהיה מותר, קא משמע לן קרא דגם זה אסור דוק ועיין.

ומה שכתב דמאחר שלא שייך בביזה הרי ביזתו גזל ואין זו ביזה שילקה על נטילתו, נראה שרוצה לומר דגדר "ביזה" שייך במי שהוא באנשי הצבא ואז במלחמה כשלוקח משלל האויב זה מיקרי ביזה, וככתוב בספר

וביאור הדברים הוא, כאשר שבט לוי נוטל מן הביזה, פועל דבר חדש, מטעם שמקודם הביזה היתה הפקר, ועתה שנטל נקנה לו, וזה אין ניתן לתשלומין, כי למי יחזיר אחר שקנה מן ההפקר, ולפיכך לא הוי ניתן לתשלומין ולכן לוקה, ואילו בקיבל נחלה לא פעל דבר חדש, כיון שהקרקע השייכת לישראל לא נקנית לו וקרקע אינה נגזלת, ותו דמעיקרא לא חל מה שניתנה לו נחלת הישראל מטעם דאין שליח לדבר עבירה, וממילא לא נפעל שום דבר, ולכך רק מעבירין אותה ממנו ואין לוקה ונתיישבו דברי הרמב"ם ז"ל.

[**לכאורה** יש לעיין שדברים אלו אינם עולים יפה למאן דאמר כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני, ומאי דלקי הוא כיון דעבר אמילתא דרחמנא, ועיין לאמה"ג שליט"א בספרו מנוחת שלום ח"ג (סימן מ"ג דף קמ"ז) ואכמ"ל. עמנואל].

ב.

במדבר (י"ח כ'): "ויאמר ה' אל אהרן בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם", ובספרי שם: "ויאמר ה' אל אהרן בארצם לא תנחל. בשעת חילוק הארץ. וחלק לא יהיה לך בתוכם בביזה".

וראיתי בספר היקר משאת מלך שם שכה כתב: "אמרו בספרי וחלק לא יהיה לך בתוכם אף בביזה והביאו רש"י. וצ"ע למה לי קרא למעטם מביזה, כיון שאינם נלחמים, כמו שכתב הרמב"ם בהלכות שמיטה (פ"ג ה"ב), אם כן בלאו הכי אין להם חלק בביזה, וכמו שכתב הרמב"ם הלכות מלכים (פ"ד ה"ט) דהביזה היא לאנשי הצבא ע"ש. ואין לומר דקרא אתי לענין שעל כל פנים ילקה אם נטל ביזה כמו שכתב הרמב"ם בהלכות שמיטה

לפי האמת השלל הפקר הוא וכדכתב בספר צפנת פענח הבאתי דבריו לעיל אות א'. וכל האמור כאן רשמתי למזכרת עד שנשוב ונעיין בה שנית אי"ה.

במדבר (ל"א נ"ג) אנשי הצבא בזזו איש לו ועוד פסוקים כאלה, אבל מי שאינו מאנשי הצבא ולקח משלל האויב, אין על זה שם "ביזה" אלא לקיחת גזל בעלמא היא, וזה נכון, אבל

לאו הניתק לעשה לוקין עליו

טוב, וכמאן דדריש הכי במסכת שבת (כ"ד ב') "מכות (י"ד ס"ב): "אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן כל לא תעשה שקדמו עשה לוקין עליו", וכו' ועיין בכל הסוגיא שם.

ופירש רש"י ז"ל: "כל לא תעשה שקדמו עשה לוקין עליו, הא אתא לאשמועינן, דאפילו למאן דאמר לאו הניתק לעשה אין לוקין עליו, כדנתיא לא תותירו והנותר תשרפו בא הכתוב ליתן עשה אחר לא תעשה לומר שאין לוקין עליו, שנתק הכתוב את העשה להיות ענשו של לאו ותקונו, לומר לא תעשה כך ואם עשית עשה זאת והפטר, ואשמעינן רבי יוחנן הני מילי בעשה הבא אחר הלאו שאין אתה יכול לקיימו אלא לאחר עבירת הלאו, אבל עשה שקדם את הלאו, ואתה יכול לקיימו קודם עבירת הלאו, אין זה ניתוק הלאו ואפילו תקיימנו אחר עבירת הלאו, לא נפטרת מן המלקות".

ובהערות הרב המהדיר שליט"א ציין לדברי התוספות רא"ש שבועות שם שכתב כן: "רבי יעקב אומר לא מן השם הוא זה. ולאו משום דסבר רבי יעקב לאו הניתק לעשה לוקין עליו, דבהא ליכא מאן דפליג, אלא דסבר רבי יעקב כהך אמורא דדריש מהאי קרא בשבת שם דאין שורפין קדשים ביום טוב".

והייתי חוכך בדעתי ואומר אכן רש"י ז"ל בשבועות שם פירש כן לדברי רבי יעקב דאיהו סבור דלאו הניתק לעשה לוקין עליו, ולפיכך רש"י ז"ל אזיל לטעמיה והוציאה במסכת מכות בהאי לישנא כנ"ל.

והביאני לזה שהריטב"א ז"ל פתח דבריו בתיבת "פירוש", ואנחנו מקובלים מגדולי המעיינים דכל מפרש שפותח דבריו בתיבת "פירוש", בא לשלול פירוש אחר, וכדכתב הגאון החבי"ב ז"ל בספרו שיירי כנסת הגדולה או"ח (סימן תקמ"ג הגב"י אות א' ד"ה ואיכא): "מסורת היא בדינו שאין לך שום מפרש שיאמר "פירוש", אלא כשאפשר לפרש פירוש אחר ובא לשלול אותו".

ויש להתבונן בלשונו הטהורה של רש"י ז"ל שפתח וכתב "דאפילו למאן דאמר לאו הניתק לעשה אין לוקין עליו" וכו', שלשון זה מראה בעליל שיש מאן דאמר דלאו הניתק לעשה לוקין עליו, וכמדומה דזו לא מצינו.

ורואה אני שמסורת זאת, היא באה מאביר העיון, גאון קסטיליה רבינו הגדול רבי יצחק קנפנטון ז"ל שבספרו דרכי התלמוד (סימן י"ב דף ס"א) כתב: "וכאשר בתחילת הפירוש, אומר פירוש, יש לך לראות בעין השכל, מאיזה

ובס"ד מצאתי לריטב"א ז"ל בחידושיו שבועות (ג' ב' דף ט"ו) שכתב: "רבי יעקב אומר וכו'. פירוש, ולאו משום דסבר רבי יעקב דלאו שניתק לעשה לוקין עליו, דהא לא אשכחן מאן דסבר הכי, אלא דסבירא ליה דהאי קרא אתא ללמד שאין שורפין קדשים ביום

הכתובה לפנינו, ואם כנים אנחנו בזה, נסתייעו דברינו טובא, וכבר הרא"ש [כפי העתקת הגאון לימודי ה'] נקט בדעת רבי יעקב שהוא סבר לא הניתק לעשה לוקין עליו, וכך דעת רש"י ז"ל ומשיטה זו בא הריטב"א לשלול ורמז לזה במה שפתח וכתב פירוש כנ"ל.

ובחזון היטב לשון רש"י במסכת מכות (ד' ב') בביאור דברי רבי יעקב שחלק על רבי יהודה בטעם שהמותיר מבשר הקרבן אינו לוקה שכתב: "לא מן השם הוא זה, אין טעם זה עיקר דלאו שניתק לעשה אין לוקין עליו, אלא מפני מה המותר אינו לוקה לפי שהוא לאו שאין בו מעשה", וריהוט דבריו מראה שרבי יעקב לא קיבל טעמו של רבי יהודה דאינו לוקה משום דהוי לא שניתק לעשה שאין לוקין עליו דליתא להא והיינו משון דסבירא ליה לרבי יעקב דלוקין על לאו ההניתק לעשה, אלא הטעם משו דהוי לאו שאין בו מעשה ודוק.

ובפרט הדברים מוכרחים, לגירסת רש"י כתב יד מכות שם [נדפס במהדורת עזר והדר]: "לא מן השם הוא זה, אין טעם זה עיקר דלאו שניתק לעשה לוקין עליו" וכו', ולא גרסין תיבת לא, ככתוב לפנינו, הרי מפורש שרבי יעקב סובר דלאו הניתק לעשה לוקין עליו ודוק.

וראיתי בספר כרם יהושע מכות שם (ד"מ ע"ג) כתב: "הנה מפירוש רש"י נראה דאיכא פלוגתא בהא דלאו הניתק לעשה אם לוקין עליו, ולכאורה לא נמצא מאן דאמר דפליג וסבירא ליה דלוקין בלאו הניתק לעשה, אלא דהרמב"ם לקמן מכות (י"ז א') במשנה פירש דהיינו טעמא דרבי יהודה דלוקה ואינו משלם משום דסבירא ליה דלאו הניתק לעשה לוקין עליו ע"ש, אבל רש"י גופיה שם לא

פירוש הוא נשמר, והטעם כי מה צורך לומר "פירוש", פשיטא כי זהו הפירוש, אלא בוודאי בא למעט פירוש אחר", ועיין בחיבורי ברית יעקב (סימן ל"ה אות ה') ודוק.

ולפי זה הריטב"א ז"ל בא לשלול מפירוש שפירש דברי רבי יעקב שם דהוא סובר לאו הניתק לעשה לוקין עליו, והיינו רש"י ז"ל, ולפיכך רש"י ז"ל במסכת מכות כתב והוציאה בלשון "דאפילו למאן דאמר לאו הניתק לעשה אין לוקין עליו", כי לדידיה רבי יעקב כך סובר דלאו הניתק לעשה אין לוקין עליו, וכן הוא בדברי רש"י תמורה (ד' ב' ד"ה אם ישראל) עיין שם.

ובהיותי בזה מצאתי בס"ד לגאון המובהק רבי יהודה נג'אר ז"ל בספרו לימודי ה' (לימוד פ"ה דמ"ז ע"ד) שכה כתב: "וראיתי בתוספות רא"ש ז"ל שבועות כתב יד שכתב גבי פלוגתא דרבי יהודה ורבי יעקב בנותר (שם ג' ב') דרבי יעקב סובר דלאו הניתק לעשה לוקין עליו" עכ"ל.

ולכאורה הדברים נפלאים, שהרי בדברי התוספות רא"ש שבועות הנ"ל מפורש להדיא איפכא, דהרא"ש ז"ל כותב דאין לומר ולפרש דרבי יעקב סובר דלאו הניתק לעשה לוקין עליו, כאשר העתקתי דבריו לעיל.

אבל פתרון התעלומה, כי כבר נתברר אצלי בראיות שספר "תוספות רא"ש שבועות כתב יד" שהיה לגאוני תוניס ז"ל, ומזכירים אותו בחיבוריהם בכמה וכמה מקומות, היתה מהדורה אחרת מתוספות רא"ש שבועות שלפנינו, עיין בחיבורי הנכחי (ערך שני כתובים), ולכן אין לתמוה שהביא בסגנון זה דברי הרא"ש ז"ל, כי יתכן שכך כתב הרא"ש במהדורה קמא שהיתה לפני הגאון לימודי ה', ובמהדורה אחרת חזר וכתב בדרך אחרת, והיא

(קמ"א ב') דסבירא ליה לאו הניתק לעשה לוקין עליו, מסיק שם דסבירא ליה אין לוקין.

ובן מוכח דליכא מאן דאמר דלוקין עליו, דאם לא כן מאי פריך לקמן ממתניתין דהבא אל המקדש טמא לוקין, דילמא אתי כמאן דאמר לאו הניתק לעשה לוקין עליו, אבל לעולם למאן דאמר אין לוקין גם לאו שקדמו עשה אין לוקין, אלא על כרחך דפשיטא ליה דליכא מאן דאמר דסבירא ליה כן.

ואף דרבי יעקב אמר לעיל (ד' ב') לא מן השם הוא זה, משמע דסבירא ליה דמשום ניתק לעשה לוקין אם לא שלאו שאין בו מעשה הוא, זה אינו, דלעולם גם משום ניתק לעשה אין לוקין, והא דצריך לטעם שאין בו מעשה, היינו כי היכי דליותר סמיכות עשה ללאו, לדרוש מזה מה דדרשין בתמורה (ד' ב') ליתן בוקר שני לשריפתו.

שוב ראיתי בספר יבין שמועה (כלל קפ"ה) שגם כן כתב בפשיטות שדעת רש"י שיש פלוגתא דתנאי אי לאו שניתק לעשה לוקין עליו, ושדעת התוספות אינה כן, ולענ"ד צ"ע". עכ"ל. ואני יעקב הקטן הנלע"ד כתבתי בס"ד.

פירש כן, אלא דטעמו של רבי יהודה משום דשלח מעיקר משמע וכדאמר בחולין (קמ"א רע"ב) וכו'.

ונלע"ד דכוונת רש"י להא דאביי בתמורה (ד' ב') דמשמע דסבירא ליה דלאו הניתק לעשה לוקין עליו, ומפרש גם כן דהא דאמרינן שם כתנאי קאי אהא דלאו הניתק לעשה, ולא כתוספות שם (ד"ה וכל, וד"ה כתנאי) "עש"ב.

ועם שדברי פי חכם חזן, כמו שיראה המעיין בסוגיא דתמורה ובכל רמזותיו שבאו בקיצור אמרים, ועיין בהגהות הגר"א לתמורה שם, מכל מקום לא ידעתי מדוע לא ניחא ליה לפרש דכוונת רש"י אליבא דרבי יעקב, וכאשר כתבתי בס"ד.

ועכשיו ראיתי לגאון ערוך לנר ז"ל מכות (י"ד ב') שכתב על דברי רש"י ז"ל: דאפילו למאן דאמר לאו הניתק לעשה, לא ידעתי למה כתב "למאן דאמר", והא כולי עלמא סבירא להו כן, ולא מצינו חולק על זה, ואפילו לרבי יהודה דהוה סלקא דעתך בתלמודא חולין

סופרים וספרים

סימן ז

על ספר החינוך

אכילה קודם התפילה מן התורה הוא, ומדוע נקט לשון נראה שלשון זה מעיד ומורה שכמסתפק אמר לדבריו, וכדכתיבנא בס"ד בחיבורי ברית יעקב (דף קס"ו), והרי הרא"ה ז"ל גילה דעתו במפורש בספר פקודת הלויים ברכות (י"ב) שאיסור זה מן התורה הוא ע"ש.

תחילה אכתוב דמה זו השגה והערה מספר "פקודת הלויים", שנדפס לראשונה בשנת תרל"ד, חמש שנים אחרי שיצא לאור ספר מנחת חינוך [נדפס לראשונה בשנת תרכ"ט], וכל כי האי לא מקרי השגה כלל, כי קיימא לן "דבודאי אין להקשות על שום רב כי אם מספר שנדפס בזמנו, והיה עמו וקרא בו" כלשון הגאון חיד"א ז"ל בשו"ת יוסף אומץ (סימן פ"א), וכדכתיבנא בארוכה בקובץ התורני "אוצרות ירושלים" שנת תשל"ד (גליין ר"ב ור"ג), ומהדורה בתרא נדפסה בחיבורי מנוחת שלום ח"ה (סימן א') ושם הבאתי בס"ד עשרות עשרות מרבתינו ע"ה שהזהירונו בזה, עיין שם באריכות מפי סופרים וספרים, ועיין בזה בחיבורי כרם יעקב (סימן י"ג אות ד'), ומפתחות (שם דף רע"ו ערך השגה), ובחיבורי זרע חיים (סימן א' סוף אות ב'), ובשאר חיבורי בס"ד.

ומעיקרא אינה תפיסה והערה כלל, דלא הוברר כלל וכלל שמחבר ספר החינוך הוא הרא"ה ז"ל, ואדרבה היותר נראה ונכון שלא הרא"ה ז"ל חיבר ספר החינוך, כמו שמצאתי לגאון מהרא"ז מרגליות ז"ל בשו"ת בית אפרים אה"ע (ח"א סימן א' ד"ה סע"ד) כתב: "הפוסקים כתבו דספר החינוך חיברו הרא"ה

א. אם מחבר ספר החינוך הוא רבינו אהרן הלוי הרא"ה

תשל"ז.

כתב בספר במנחת חינוך (מצוה רמ"ח אות ה'): "מדברי הרב החינוך נראה דאיסור שלא יטעם כלום קודם שיתפלל הוא איסור דאורייתא ונכלל בלאו הזה, אך בתלמידי רבינו יונה לברכות שם, ושאר אחרונים נראה שהוא רק מדרבנן וקרא אסמכתא, ובאמת לשיטת רוב הראשונים דתפילה דרבנן אם כן אין כאן לאו, דכל עיקר התפילה הוא דרבנן, אך להרמב"ם דתפילה דאורייתא אפשר לומר דגם זה דאורייתא, אך הרמב"ם (הלכות תפילה פ"ו) לא הזכיר שזה בכלל לא תאכלו נראה מדבריו דהוי אסמכתא, ע"ש. ועיין בקומץ למנחה שם. [מה שכתב המנחת חינוך שלדעת רוב הפוסקים תפילה מדרבנן - אינו פשוט כלל ורבים כתבו איפכא שלדעת רוב הפוסקים תפילה מן התורה ועיין בחיבורי כרם יעקב (סימן ג' אות ג') ובחיבורי הדור יעקב ח"ו (סימן נ"ח) ונתבאר בארוכה בחיבורי עטרת משה כת"י, גם מה שכתב המנחת חינוך דאיסור אכילה קודם תפילה מדרבנן צל"ע שדעת רוב הראשונים שאיסור זה מן התורה כדכתיבנא בחיבורי כרם יעקב (שם) ובמהדורה בתרא לשם כת"י הארכתי בס"ד להראות כן ולא כקצת שכתבו איפכא ולענ"ד דבריהם צ"ע].

וראיתי בספר עינים למשפט ברכות (י' ב' דמ"א ע"א) שהעיר על דברות המנחת חינוך מדוע כתב שמדברי בעל החינוך נראה שאיסור

(מערכת ח' אות פ') כתב: "כתב בהקדמת ספר פרי מגדים או"ח (במשבצות זהב דף ב') שספר החינוך חיברו הרא"ה, וכן כתבו כמה אחרונים. ובשם הגדולים חלק גדולים הנ"ל פקפקתי בזה", ועיין לגאון רבי אברהם הכהן משאלוניקי ז"ל בספרו טהרת המים (מערכת פ' כללי הפוסקים אות ר"פ דנ"ה ע"ד), ובספר שדי חמד כללי הפוסקים (סימן ט"ז אות ל"ו) ע"ש.

ובספר אור החיים (ערך רבינו אהרן הלוי דף קל"ט) כתב: "ועיין בספר מעין החכמה (דקי"ז ע"ב) שהוכיח באמת מזה [שיש סתירות בין דברי הרא"ה לכתוב בספר החינוך] שאין הרא"ה מחבר ספר החינוך, וכו', ובאמת יש לתמוה על הגדולים הנ"ל (שנזכרו שם) שהחליטו שהרא"ה חיבר ספר החינוך, מאחר שאין אתנו ראיות מכריחות לזה, וכמו שכבר פקפקו בזה הרב מעין חכמה כנזכר והרב חיד"א בשם הגדולים" הנ"ל ע"ש.

והגאון מטריפולי רבי חיים הכהן ז"ל בספרו לב שומע (מערכת ס' כלל ז' דמ"ז ע"ד) כתב: "ראיתי להרב החינוך (פרשת אמור מצוה רע"ג) גבי אלמנה לכהן גדול שאם היתה מקודשת ספק קידושין ומת ארוסה, הרי זו ספק אלמנה ואסורה, שכל ספק בדאורייתא אסור הוא מן התורה, ועל כן אמרו ז"ל בכל מקום ספיקא דאורייתא לחומרא עכ"ל, וקצת קשה שהוא ז"ל דרכו ללכת אחרי סברת הרמב"ם, והרמב"ם סובר דספיקא דאורייתא לחומרא מדרבנן, ואם נאמר דמחבר ספר החינוך הוא הרא"ה מחבר ספר בדק הבית, יש לומר דלשיתיה אזיל [דספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה] כמבואר בספר תורת הבית (דקט"ו ע"א) עכ"ל.

ונראה שהוא ז"ל נוקט דאכן מחבר ספר החינוך הוא הרא"ה ז"ל, ובזה תירץ

ז"ל, אך לענ"ד אינו כן וכמו שהוכחתי במקום אחר" ע"ש.

עוד ראיתי לו לגאון מהרא"ז מרגליות ז"ל בספרו ראש אפרים על הלכות טרפויות קונטרס הראיות (לסימן ט"ל אות ג' דמ"ג ע"ב דפוס וורשא) שכה כתב: "ומזה יתבאר לך שמחבר ספר החינוך אינו הרא"ה ז"ל כמו שחשבו רבים, שהרי הרא"ה סובר בהדיא וכו' וחולק על הרשב"א ואדרבה הוכחתי מכמה מקומות שבעל החינוך היה מתלמידי הרשב"א וכמו שכתבתי אצלי בגליון ספר החינוך פרשת פינחס וגם כאן נמשך החינוך אחר הרשב"א" עש"ב, ודברים אלו הביא בראש ספר תורת הלוי (במבוא סימן ה' דף י"א) ע"ש, ואף אני הקטן יעקב במקומו הבאתי ראיות חדשות בס"ד שמחבר ספר החינוך אינו הרא"ה, ואכמ"ל.

ואכן כבר כתב הגאון חיד"א ז"ל בספרו ברכי יוסף או"ח (סימן י"ד סוף אות ב'): "במקום אחר כתבתי שדבר זה דפשיטא לגדולי האחרונים דהרא"ה חיבר ספר החינוך - הוא מפוקפק", ובספרו שו"ת חיים שאל ח"ב (סימן כ"ז ד"ה ומאי) כתב: "מאי דמסתמך הרב מכתם לדוד ז"ל על דברי הרא"ה שסבר שהוא הרב החינוך ז"ל והרבה אחרונים כתבו כן, ואני הדל מפוקפק אצלי כמו שכתבתי במקום אחר", ובספרו שם הגדולים חלק גדולים (מערכת א' אות קל"ב) כתב: "מרגלא בפומייהו דרבנן בתראי הלא בספרתם שהרא"ה חיבר ספר החינוך, וכן כתב מהר"א אלפאנדרי בסדר אליהו (דף ס"ז) ובספר החינוך עצמו בהגה שבדפוס ריש פרשת תרומה. ויש לפקפק קצת, דעל הרוב כשמזכיר הרמב"ן כותב ז"ל, וכמה פעמים כותב מפי מורי ישמרהו אל, עוד זאת אדרוש דאשכתן כמה זימני דדעת הרא"ה נגד מה שכתב בספר החינוך", ושם בספר שם הגדולים חלק ספרים

החינוך", וכן כתב עוד שם (אות י"ד) ע"ש, ודוק כי לא כתבו רבי אהרן הלוי.

ועיין מה שכתבתי במאמרי בקובץ התורני היקר "מקבציאל" שנת תשמ"ו (גליון י'), וצולם בחיבורי כרם יעקב הנדפס בשנת תשמ"ט (סימן ג' דכ"ב ע"א), ומאז יצא לאור הספר היקר מנחת חינוך על ידי "מכון ירושלים", ושם במבוא האריכו בענין מי הוא מחבר ספר החינוך ע"ש.

* * *

לעיל הבאתי דברי הגאון מטריפולי רבי חיים הכהן ז"ל בספרו לב שומע (מערכת ס' כלל ד' דמ"ז ע"ד) שכתב: "ראיתי להרב החינוך (פרשת אמור מצוה רע"ג) גבי אלמנה לכהן גדול שאם היתה מקודשת ספק קידושין ומת ארוסה הרי זו ספק אלמנה ואסורה, שכל ספק בדאורייתא אסור הוא מן התורה, ועל כן אמרו ז"ל בכל מקום ספיקא דאורייתא לחומרא עכ"ל, וקצת קשה שהוא ז"ל דרכו ללכת אחרי סברת הרמב"ם, והרמב"ם סובר דספיקא דאורייתא לחומרא מדרבנן, ואם נאמר דמחבר ספר החינוך הוא הרא"ה מחבר ספר בדק הבית, יש לומר דלשיטתיה אזיל [דספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה] כמבואר בספר תורת הבית (דקט"ו ע"א) עכ"ל.

וחושבני דלא קשיא, דאין הכי נמי דרך בעל החינוך ז"ל להמשך אחר הרמב"ם ז"ל, ולקמיה אות ב' הארכתי בזה, אבל כאן בענין זה דספיקא דאורייתא לחומרא מדרבנן, לא נמשך אחריו, אחר שהרמב"ם ז"ל בענין זה יחידא, וכמעט הוא ז"ל יחידי ממש בסברה זו, כי לא מצינו לו חבר שבודאות סובר כן, ועיין בארוכה בספר חקרי לב יו"ד (סימן קצ"ט), וכל ראשון קדמון שיש מאחרונים האומרים

תמיהתו דאזיל לטעמיה בבדק הבית, וצריך טעם שלא הזכיר דברי הגאון חיד"א ז"ל שהדבר מפוקפק, והיום כבר נתברר שאינו לרא"ה ז"ל, ויש אומרים שהמחבר הוא אחיו של הרא"ה רבינו פינחס הלוי ז"ל, וצע"ע.

ובהנהגות הגאון מהרי"פ פרלא ז"ל על שם הגדולים שם כתב: "עיין בספר שרשי הים ח"ב (דס"ג ע"ב ד"ה שוב) עש"ה" עכ"ל, וכוונתו שהגאון המובהק רבי יצחק מאיו ז"ל שם בשרשי הים עמד בסתירה מספר החינוך למה שכתב הרא"ה בספרו בדק הבית וכתב: "באופן שדברי הרא"ה סתרי אהרדי ותבריה לגיזיזה ממה שכתב בספר החינוך למה שכתב בבדק הבית והדבר צ"ע", וכוונת הגרי"פ פרלא ז"ל דלהאמור שספר החינוך לא חיברו הרא"ה ז"ל לא קשיא מידי ודוק.

ומהתימה על בעל הגהות מנחם ציון על ספר שם הגדולים ח"א בקונטרס שארית ציון (מערכת א' אות ב' דקט"ו ע"ב) שכתב בפשיטות: "הרא"ה בספר החינוך כשהביא דברי רבו הרמב"ן ז"ל", ולא זכר דברי החיד"א ז"ל עצמו בשם הגדולים שפקפק בהנחה זו.

ודע כי מצאתי לרבינו הרדב"ז ז"ל בספרו מצודת דוד טעמי המצות (מצוה ר"ו דט"ל ע"א) שכתב ורבינו ברוך בספר החינוך האריך וכתב וכו', וזה דבר חדש ומפליא, וצ"ע מנו רבינו ברוך זה. [ואחר שנים בשנת תשס"ג יצא לאור ספר מצודת דוד מהדורה חדשה ושם (דף רס"ה) בהערות הרגישו בזה וכתבו שלכאורה נראה שהוא טעות סופר וצריך לומר רבינו אהרן וכמו שהרדב"ז עצמו כותב שם במצודת דוד (מצוה רל"ה) כתב רבינו אהרן בספר החינוך ע"ש, וכן ראיתי בספר חרדים (פרק ט' אות א') שכתב "כתב הרב רבי אהרן בספר

אוצר ישעך (סימן ט') ובחיבורי מנוחת שלום ח"ו (סימן ב' דף ל"ח) שהראיתי ממקומות הרבה שדעת מרן ז"ל דספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה, וכדעת כמעט כל רבותינו הראשונים ז"ל, ומהם תרי עמודי ההוראה הרי"ף והרא"ש ז"ל, ועיין בזה גם בחיבורי ברכת יעקב (סימן י' אות ה') ובמילואים לשם, ובחיבורי שובי השולמית ח"ד (סימן ט' והערה ד'), ובחיבורי כת"י בענין ספיקא דאורייתא באתי בכפלים לתושיה להראות כן מפי סופרים וספרים בס"ד.

ב. בעל החינוך נמשך תמיד אחר הרמב"ם

כתב בשו"ת רדב"ז ח"ח (ס"ס ר"ה): "וכבר ידעת כי מחבר ספר החינוך רגיל להעתיק לשונו של הרמב"ם, וכן כתב הוא ז"ל בהקדמתו, ובשו"ת ברית יעקב או"ח (ס"ס כ"ה ד"ה אמנם) כתב: "הרא"ה ז"ל בספר החינוך אשר דרך בדרכי הרמב"ם ז"ל, והגאון רבי חיים הכהן ז"ל בספרו לב שומע (מערכת ס' כלל ז' דמ"ז ע"ד) כתב: "בעל החינוך ז"ל דרכו ללכת אחרי סברת הרמב"ם ז"ל".

וכתב בספר מנחת חינוך (מצוה ב' אות י"ב): "הרב החינוך דרכו לחבב תמיד דברי הרמב"ם ולהביא דבריו אפילו במקום שחולקין עליו הרבה, ועוד שם (מצוה ט"ו אות ב'): "והרב החינוך אף שלא הזכיר זה - כן דעתו שדרכו להמשך אחר דברי הרמב"ם אם לא שמביא בפירוש דעתו לחלוק, כמבואר בספרו זה", ועוד שם (מצוה ס"ט אות ג') כתב: "ודרכו של הרב החינוך לימשך אחר הרמב"ם בסתם אם לא שכותב בפירוש שלא כדבריו", ועוד שם (מצוה רמ"ח אות י"ד) כתב: "והרב בעל החינוך כתב שתי הדעות לענין תפילה, דעת הרמב"ם ודעת הרמב"ן, וכל מקום שאין הכרע הוא נוטה לדעת הרמב"ם כנודע".

שהוא סובר כרמב"ם ז"ל דחומר הספיקות מדרבנן, יש כנגד זה מחנה אחרונים שמוכחים איפכא, כגון הרי"ף ז"ל שיש רצו לומר שהוא סובר כרמב"ם דחומר הספיקות מדרבנן, ולעומתם מצינו רבים ושלמים שאומרים דהרי"ף סובר כדעת כמעט כל רבותינו הראשונים דחומר הספיקות מן התורה, כמו שהארכתי בס"ד בחיבורי בעניני הספיקות כת"י, ולפי שעה עיין מה שכתבתי בזה בחיבורי עדות ביעקב ח"ב (סימן ט"ל אות ב' דף קל"ח ואילך) והבאתי מפי סופרים וספרים שדעת הרי"ף ז"ל דספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה, ועיקר, עיין שם בארוכה בס"ד.

וביוצא בזה תראה שיש שרצו לומר שמרן הבית יוסף ז"ל סובר דספיקא דאורייתא לחומרא מדרבנן, אבל כבר רבים ושלמים דחו בתוקף דבר זה והעלו שבודאי מרן ז"ל סובר כדעת כמעט כל הפוסקים ראשונים ואחרונים דספיקא דאורייתא מן התורה לחומרא, ותראה שכאשר רצה הגאון הגדול בעל תבואות שור ז"ל (סימן ט"ו אות י"ג) לומר דמרן השלחן ערוך ז"ל סובר דספיקא דאורייתא מדרבנן, קם נכדו הגאון בית יצחק אה"ע (ח"ב סימן ק"י אות ט"ז) ולא נשא לו פנים כלל, וכה כתב: "ודברי התבואות שור הנ"ל תמוהים, שכתב שמרן המחבר ז"ל בשלחן ערוך אה"ע (סימן קס"ד) סובר כרמב"ם דספיקא דאורייתא לחומרא מדרבנן ע"ש, וזה תמוה דמרן המחבר ז"ל לא יסתום כדעת הרמב"ם ז"ל, נגד דעת רש"י, ותוספות, הרשב"א, הרא"ה, והר"ן, דספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה", דוק והבן היטב.

ובס"ד כבר הארכתי בזה הרבה בחיבורי בס"ד, ועיין באריכות בחיבורי עדות ביעקב ח"ב (סימן ט"ל אות ו' וסימן פ"ג) ובחיבורי

מהסוגיות העמומות והסתומות שבתורה, וגם רבינו הרמב"ן ז"ל עצמו כתב שהמבוכה בענין רבה ואין ברור לו בודאות מנין המצוות, ועיין לרשב"ץ ז"ל בסוף ספרו זהר הרקיע, ובדברי הגאון המובהק מהרי"פ פרלא ז"ל במבוא לביאורו לספר המצוות דרב סעדיה גאון, ורבות נחלקו בזה רבותינו הראשונים כמלאכים נ"ע, ויש מנין תרי"ג מצוות דרב חפץ אלון, ויש מנין בעל הלכות גדולות, ויש מנין רב סעדיה גאון, ויש מנין הרמב"ם, ויש מנין הרמב"ן זכר צדיקים לברכה, ועוד הרבה.

מכל מקום גם במנין המצוות רבינו החינוך ז"ל הולך בשיטת הרמב"ם ז"ל, וכמו שכתב הוא ז"ל בכמה מקומות, ואביא קצת מה שמצאתי בזה בס"ד.

כתב בספר החינוך (מצוה קל"ח): "ועם כל זה, מדרך חשבון הרמב"ם ז"ל, אשר תפשונו במצוות, לא נטה, והדבר אשר יקשה נתלה הקושי בנו ולא בו, כי הוא באמת סבתנו בעסק זה, ומידו זכינו לו, ינוח הצדיק על משכבו", ועוד שם (מצוה קנ"ג) כתב: "והנני לא חשכתי עטי מכתוב דברי הרמב"ם ז"ל בכאן, שחשב המקרא הזה למצות עשה, מפני שיעדתי בראש דברי לכתוב המצוות על הסדר שחשבם הוא, עם היות לבי נאחז בענין זה בסברת הרמב"ן ז"ל", ושם (מצוה קס"ט) כתב: "כבר כתבתי למעלה שהרמב"ן ז"ל לא ימנה בחשבון המצוות דיני הטומאות כולן, והוא כתב בספר המצוות שלו ראיות ברורות בזה הענין, מושכות כל לב שומען, ועם כל זה מדרך הרמב"ם ז"ל לא ניטה במנין, כאשר ייעדתי בתחילת הבנין", ושם (מצוה רפ"ה) כתב: "ומן הנראה שלא יהיה בזה מלקות לפי שאין בו מעשה, אבל ראיתי הרמב"ם ז"ל שכתב שהמקדיש בעל מום לוקה וכו', ואליו נשמע

ובמנחת חינוך שם (מצוה קפ"ד אות ב'): "בדעת הרמב"ם אין הכרע היאך הדין וכו', אדרבה דבריו נוטים וכו', ודעת הרב החינוך אשר ברוב נמשך אחר דברי רבינו הרמב"ם, דעתו בדעת הרמב"ם וכו', ועוד שם (מצוה ט"ל אות י"ב) כתב: "ותימה על הרב החינוך שדרכו על פי רוב להמשך אחר הרמב"ם, ומדוע לא הביא דבריו", ושם (מצוה תק"ח אות ב') כתב: "וצ"ע על הרב החינוך דאינו מביא זה בשם הרמב"ם כדרכו להביא חידושי דין של הרמב"ם שכותב בשם עצמו בלשון יראה לי", וגדולה מזו תראה שם (מצוה ע"ז אות ו') שכתב: "על כן נראה לי דדרכו של הרב החינוך לימשך אחר הרמב"ם וכן גם כאן, וצריך לומר כמו שכתבנו דהוא טעות סופר" ודוק היטב.

וע"ע בזה במנחת חינוך מצוה רס"ג אות י"ג, ומצוה רפ"ב אות י"ב, ומצוה שנ"ה אות ד', ומצוה שס"ה אות י"ג, ומצוה שפ"ה אות א', ומצוה ת"י אות ד' ע"ש, והגהות מנחת חינוך על הרמב"ם הלכות ביאת מקדש (פ"ב ה"ד).

ובביאור הגרי"פ פרלא ז"ל לספר המצוות דרס"ג ח"א (עשה כ"ח דקע"א ע"ג) כתב: "אין דרך בעל ספר החינוך להחליט בפשיטות הפך דעת הרמב"ם ולא להזכיר דבריו כלל".

ודע כי עם כל האמור מכל מקום מצינו בקצת מקומות שאינו כותב כרמב"ם עיין מנחת חינוך (מצוה ק"ה אות א', ומצוה קפ"ב אות א', ומצוה ר"ט אות ד') ודוק. ועיין לקמיה בסמוך (אות ג') ד"ה ועם) ודוק היטב.

ג. בעל החינוך במנין מצוות תרי"ג הולך בשיטת הרמב"ם

ענין מנין תרי"ג המצוות, ומה הן המצוות הנכללות במנין המצוות, הוא כנודע

בספר החינוך במצוה שט"ו מביא לחידושי ביצה שלו" עכ"ל.

ועיינתי שם בספר החינוך מצוה שט"ו ולא מצאתי מאומה, ואולי טעות הדפוס יש בדבריו ובמקום מצוה שט"ו צריך לומר מצוה ש"ט ששם כתב בספר החינוך: "וביאור כל דיניהם בארוכה במסכתא הבנויה על זה, והיא מסכת ביצה", וחשב זה החכם שכוונת הרב החינוך שהוא עצמו ביאר כל דיני יום טוב בחיבורו על מסכת ביצה.

אבל אם אכן לזה נתכוין בספר אור החיים, ז"א ולא היא, וכוונת בעל החינוך ז"ל פשוטה שרבותינו התנאים והאמוראים ע"ה, הם ביאורו דיני יום טוב במסכת ביצה, ולא על עצמו כיון ולא על חיבורו נתכוין, וכן הוא בספר החינוך (מצוה רח"צ) שכתב: "ויתר פרטיה רבים, יתבארו כולן בארוכה במסכתא הבנויה על זה, והיא מסכת יום טוב", וז"ב.

אחר שנים מצאתי בספר החינוך (מצוה רח"צ) שכתב: "וכן מה שאמרו באיסור הכנה דאין יום טוב מכין לשבת ולא שבת ליום טוב, ולא משתכחא איסור הכנה מדאורייתא לדעתי כי מעינת שפיר בדברי התלמוד כי אם בביצה בלבד וכו' וכו', ויאריך הענין אם באתי לכותבו בביאור רחב, ובמקומו בריש ביצה הארכתי בו, כאשר למדוני רבותי ישמרם אל". ובודאי בעל אור החיים לדבר זה נתכוין, ואכן מפורש שבעל החינוך כתב חידושים על מסכת ביצה וצדקו דבריו.

עוד יש לבדוק בספר החינוך דפוסים ישנים ששם סדר המצוות שונה, ואולי מצוה רח"צ שלפנינו, היא מצוה שט"ו שציינ בספר הנ"ל, כי כנודע סדר וסימני המצוות בספר החינוך שונו בדפוסים, ועיין מה שכתבתי בזה

ותורה נבקש מפיהו, כי מלאך ה' צבאות הוא" ושם (מצוה תק"ז): "והראב"ד ז"ל תפס על הרמב"ם ז"ל בענין זה, וכו', ועתה אם האמת כדברי הראב"ד ז"ל יהיה לנו לחשוב בכלל מצוות הנוהגות עכשיו בארץ מדאורייתא זאת המצוה, וגם עוד ששה וכו' אבל אני דברי הרמב"ם ז"ל אשים בין עיני ומבורו אשאב, כי הוא סיבת זה העסק של חשבון המצות לי ולכל שבאו אחריו, ועוד.

ועם כל זה מצאתי בספר החינוך (מצוה קס"ג) שכה כתב: "בזה הפירוש שאני כותב בכאן כי חיוב מיני השרצים דקים הוא מעת שיצאו בארץ ולא קודם לכן, אני מעלים עין ממה שכתב בו הרמב"ם ז"ל, אף על פי שיעדתי לאחוזו דרכו, כי הוא כתב בכאן בספר המצוות שלו שהלאו הזה הוא מכיון שיצאו לאויר העולם או הלכו על שטח הפרי, ויש לתמוה עליו הרבה בכך, כי בפירוש מצאנו בחולין (ס"ז ב') שישאר שם ענין זה בתיקו, כמו שבא שם, בעי רב יוסף פירשה לאויר העולם מהו, על גבי תמרה מהו, וגם הרב הרמב"ם בעצמו כתב בחיבורו הגדול שענין זה הוא ספק ואין לוקין עליו, ועל כן הנחתי פירושו בכאן, וכתבתי על דרך האמת, וגם כן מצאתי אחר כן שהרמב"ם ז"ל יתמה עליו הרבה בשגגה זו" ודוק היטב.

וזו לשון הגאון חיד"א ז"ל בספר שם הגדולים חלק ספרים (קונטרס אחרון מערכת מ' אות א'): "שלמים וכן רבים בחרו במנין [מצוות] של הרמב"ם, כמו הרב החינוך" ודוק.

ד. על חידושי בעל החינוך למסכת ביצה תשל"ז.

כתב בספר אור החיים (ערך רבינו אהרן הלוי הוא הרא"ה דף קל"ט אות ה'): "ודע כי הרב

צ' סוף אות ט') כתב: "וכבר ידוע דמין ז"ל היו לו רוב הספרים [של הראשונים] בכתב יד" וכו', ועוד שם (מערכת ש' אות ל"ה ד"ה איברא דנ"ט ע"ב): "מרן ז"ל היו בידו חיבורי רבותינו הראשונים כתב יד", ושם בחלק ספרים (מערכת ב' אות ל') כתב החיד"א שלמרן ז"ל היו כל ספרי רבותינו הראשונים בכתבת יד ע"ש, ובספרו שו"ת יוסף אומץ (סימן ב' ד"ה והנה) הוסיף החיד"א ז"ל וכתב דספרי רבותינו הראשונים שהיו בידי מרן ז"ל היו בנוסחאות מדויקות יותר מדילן ע"ש, ועיין בזה בחיבורי ברית יעקב (דף ש"ב), ובחיבורי אות יעקב (דף ק"ז), ובחיבורי מנוחת שלום ח"ו (סימן ח'), ובחיבורי כנסת חיים (דף קכ"ו), ובחיבורי נר יהודה (דף קנ"ו), ובחיבורי שובי השולמית ח"ד (סימן י"ג אות י') ובשאר חיבוריי, וזה מפורסם.

ואכן ראיתי שמרן ז"ל ומביא לספר החינוך בבית יוסף חו"מ (סימן ר"ז דף ס'), וכן מביאו מרן ז"ל בקונטרס בעניני אסמכתא הנדפס בספרו שו"ת אבקת רוכל (סימן ק"ג ד"ה והרשב"א דק"ג רע"ב) ע"ש. וק"ק שמרן ז"ל לא הזכירו יותר, אך יש ליישב.

ו. ספר החינוך אם הרדב"ז ראה אותו

כתב בספר שדי חמד (כללי הפוסקים סימן ט"ו אות ח'): "בשדי חמד אסיפת דינים (מערכת חתן וכלה אות כ"ט ד"ה דבריו) נסתפקתי אם הרדב"ז מזכיר את ספר החינוך עכ"ל.

והיום יום חמישי כ"ז אייר תשל"ה, זכיתי בחסדי השי"ת לספר שו"ת רדב"ז ח"ח, וראיתי שם (ס"ס ר"ה ד"ה שוב דק"ס ע"ב) שהרדב"ז כתב: "שוב מצאתי בספר החינוך בפרשת צו וכו'", והרדב"ז בספרו מצודת דוד מצטט פעמים הרבה דברי בעל החינוך ע"ש,

בחיבורי הנדפס כעת יד סופר ח"ב (סימן ב' אות ו' ד"ה ושם) ודוק.

גם יש לעיין ולבדוק בספר חידושי הרא"ה על מסכת ביצה, ולראות מה שכתב בזה שם, ואם הדברים מתאימים למה שכתב בספר החינוך הנ"ל, או אם הם עומדים בסתירה לדבריו שם, ומכאן גם תהיה הוכחה אם מחבר ספר החינוך הוא הרא"ה ז"ל, ורשמתי מזכרת, ועיין מה שכתבתי בקונטרס במקומו בס"ד בענין זה. ועיין בחיבורי הנכחי לעיל אות א' ודוק.

הוספה בעת ההדפסה: כאשר חשבתי כן הוא כי ראיתי בספר החינוך הנדפס על פי כתב יד ודפוס ראשון (על ידי הרח"ש ז"ל) ואכן נמצאים הדברים במצוה שט"ו כאשר כתב בספר אור החיים הנ"ל, ועיין שם בספר החינוך במאמר שבסוף ספר החינוך הנ"ל שהאריך בענין חידושי בעל החינוך על מסכת ביצה ע"ש.

ה. ספר החינוך אם מרן רבי יוסף קארו ראה אותו

עמרת תפארת הפוסקים מרן רבינו יוסף קארו ז"ל, עם שברשימת הספרים שהשתמש בהם הנזכרת בהקדמתו לספר בית יוסף, אינו מזכיר לספר החינוך, מכל מקום היה לו ספר זה, וכמו שהיו למרן ז"ל רוב ככל ספרי וחידושי רבותינו הראשונים כתב יד, וכדכתב כן הגאון חיד"א ז"ל בספרו מחזיק ברכה יו"ד (סימן פ"ז אות ח' סד"ה הדרן): "זה מפורסם דאשתכחו באחמתיה דמרן ז"ל רוב ספרי הראשונים כתב יד כידוע", ובספרו ברכי יוסף או"ח (סימן קנ"ח אות ג' ד"ה אבל) כתב: "מרן ז"ל איתו ספרן של צדיקים והמה בכתובים בכתב יד", ובספרו שם הגדולים חלק גדולים (מערכת

ונפשט ספיקו של רבינו הגאון שדי חמד ז"ל ודוק.

ז. כללים קצרים בענין ספר החינוך

א. כשכותב בעל החינוך משם "מורי ישמרהו האל", יש אומרים שהכוונה לרמב"ן ז"ל, אבל הגאון רבי אברהם הכהן משאלוניקי בספרו טהרת המים (מערכת פ' כללי הפוסקים אות ר"פ דנ"ה ע"ד) הכריח שאינו הרמב"ן ז"ל ע"ש.

ולדידי פשיטא לי שמה שכתב החינוך משם "מורי ישמרהו האל", אין כוונתו לרמב"ן, שהרי בעל החינוך במקומות אין מספר מביא דברי הרמב"ן ומעולם לא קורא לו בשם "מורי", וגם במקומות לעשרות כותב עליו ברכת המתים "זכרונו לברכה", וכאן כותב עליו ברכת החיים "ישמרהו האל", ולומר דזה היה בחיים חיותו ואחר כך נפטר הרמב"ן, ליתא דלא הוה מישתמיט לפחות פעם אחת לכתוב על הרמב"ן ישמרהו האל וז"ב. [ומצאתי לחיד"א ז"ל בספרו שם הגדולים חלק גדולים (מערכת א' אות קל"ב) שעמד בזה עיין לעיל אות א'.]

ב. בעל החינוך ראה והשתמש בספר מורה נבוכים לרמב"ם ז"ל, ואביא שני עדים, הראשון בספר החינוך (מצוה צ"ז) מצות סידור הלחם בבית ה' כתב: "והרמב"ם ז"ל כתב וזו לשונו: "אבל השלחן והיות הלחם עליו תמיד לא אדע לו סיבה, ואיני יודע לאי זה דבר אייחס אותו עד היום" והם דברי הרמב"ם בספר מורה נבוכים (ח"ג פמ"ה), ועיין בחיבורי כרם יעקב (סימן י"א אות ב') שהבאתי בזה דבר נפלא, ועיין גם בחיבורי תורת יעקב (סימן פ"א אות ב') ודוק היטב.

והעדר השני, בספר החינוך (מצוה תק"ל) בענין מצות גולה ערופה כתב: "משרשי המצוה, כדי שיתעורר לב כל העם בראותם את המעשה הגדול הזה אסיפת זקני העיר וגדוליה, ויקחו פרה שהיא בהמה גדולה, וילכו באסיפה ובהמון שהכל חפצים לראות ענינים אלה אל מחוץ לעיר, ולקול עריפתה יחרדו כל השומעים ויתעורר רעיונם על הדבר, וכל היודע בדבר מיד יהמה לבבו ותעיר מחשבתו להגיד מה שהוא יודע לפני הזקנים, ומתוך כך יבערו הרעים והרוצחים מקרבם. ומלבד הידיעה יש תועלת רב במעשה הגדול הזה להראות ולפרסם בהמון פרסום גדול כי חפץ הזקנים ואנשי הדעת יהיה למצוא הרוצח לנקום ממנו נקמת הנרצה, וכן מצאתי להרמב"ם ז"ל", ודברי הרמב"ם נמצאים בספרו מורה נבוכים (ח"ג פ"מ) ע"ש.

ג. בעל ספר החינוך ראה לספר מצות גדול [סמ"ג] של רבי משה ב"ר יעקב מקוצי - עיין ספר החינוך (מצוה רכ"ח) ועיין במנחת חינוך שם, ושם בספר החינוך (מצוה רל"ו), ועכשיו יצא לאור ספר יד דוד בבא מציא (קי"א א' דר"ב סע"ב) וראיתי שם שכתב: "ונראה שזה כוונת בעל החינוך שהביא דברי הרב הצרפתי שלא מנה לא תגזול במנין המצוות וכו' וכוונת בעל החינוך על סמ"ג וכו' ע"ש. ד. דרך הרב בעל החינוך החינוך להביא בחיבורו דיני חיוב המצוה לכל העולם [ר"ל במי שייכת המצוה] - כן כתב בספר מנחת חינוך (מצוה ב' סע"ג ד"ד ע"א).

ה. אין דרך הרב בעל החינוך לפרט כל הדינים אלא כותב רק ראשי פרקים כנודע - כן כתב אדמו"ר הגה"צ מסטמאר שליט"א בקונטרס שלש תשובות (דף י"ב ד"ה ומ"ש).

סימן ח

בענין רבינו יעקב מקורביל ורבינו יצחק מקורביל

עכ"ל, ומפורש להדיא שברבינו יצחק מקורביל עסקינן, ולא ברבי יעקב מקורביל וז"ב.

ואכן הרגיל בספר ארחות חיים יווכח ויראה בזה, כי במקומות לעשרות עשרות מזכיר לר"י מקורביל, וכוונתו לרבינו יצחק מקורביל בסמ"ק, ולא לרבי יעקב מקורביל, ותימה שבספר הנ"ל לא ידע זאת, ולכאורה נעלם ממנו דבר מפורסם זה.

ולפיים דעת המעיינים הי"ו אביא רק ממה שכתב שם בספר ארחות חיים הלכות חמץ ומצה בשם ר"י מקורביל, ואראה ואציין היכן הדברים נמצאים בסמ"ק..

א. ספר ארחות חיים אות מ"ב - נמצא בסמ"ק מצוה רכ"ב דף רכ"ו.

ב. ספר ארחות חיים אות נ"א - נמצא בסמ"ק מצוה רכ"ב דף רכ"ט.

ג. ספר ארחות חיים אות ס"ה - נמצא בסמ"ק מצוה רכ"ב דף רכ"ו.

ד. ספר ארחות חיים אות ס"ח - נמצא בסמ"ק מצוה רכ"ב דף רכ"ח.

ה. ספר ארחות חיים אות ע' - נמצא בסמ"ק מצוה רכ"ב דף רכ"ח.

ו. ספר ארחות חיים אות ע"ט - נמצא בסמ"ק מצוה רי"ט דף רכ"ב.

ז. ספר ארחות חיים אות פ"א - נמצא בסמ"ק מצוה רכ"ב דף רכ"ז.

ח. ספר ארחות חיים אות צ"ד - נמצא בסמ"ק מצוה רכ"ב דף רכ"ז.

ט. ספר ארחות חיים אות צ"ז - נמצא בסמ"ק מצוה רכ"ב דף רכ"ח.

כתב בספר חזון עובדיה פסח (ח"ב דף פ"א):
"בספר אור זרוע (ח"ב סימן רל"א) כתב שרבינו יעקב מקורביל פסק כרבי עקיבא, אבל בספר ארחות חיים (הלכות ליל הסדר סימן ל') כתב בשם רבינו יעקב מקורביל שצריך לאכול המצה קודם חצות כרבי אלעזר בן עזריה, וצ"ע" עכ"ל.

והנה מה שהביא מספר אור זרוע שרבינו יעקב מקורביל ז"ל פסק כרבי עקיבא, זה נכון, אבל מה שתמה מדברי בעל ארחות חיים והשאיר בצ"ע, אני הקטן יעקב אומר אחר בקשת הרשות דבאמת אין כאן צ"ע כלל, לא גדול ולא קטן, ובמחכת"ה הדברים אינם נכונים, כי בארחות חיים כתוב: "והר"י מקורביל ז"ל כתב שצריך לאכלה קודם חצות כרבי אלעזר בן עזריה", ואין כוונתו כלל וכלל לרבינו יעקב מקורביל שהביא בספר אור זרוע, אלא כוונתו לרבינו יצחק מקורביל, הוא מחבר סמ"ק, שהוא אכן פסק כרבי אלעזר בן עזריה כמפורש לו בסמ"ק (מצוה רי"ט): "וצריך לאכול המצה של אפיקומן שאנחנו עושים זכר לפסח, קודם חצות הלילה, כרבי אלעזר בן עזריה", והוא פלא.

ועכשיו עיינתי בספר כלבו, שהוא מהדורא קמא של ספר ארחות חיים כנודע, וראיתי שם בהלכות פסח (סימן נ' ד"ג ע"ד) שכה כתוב: "אכילת מצה כל הלילה, ואף על גב דאכילת הפסח לא הוי אחר חצות משום הסח הדעת, האוכל מצה אחר חצות יצא, והרב רבי יצחק כתב צריך לאוכלה קודם חצות כרבי אלעזר בן עזריה, והמחמיר תבוא עליו ברכה"

עוד דע כי שם בספר ארחות חיים (אות נ"ז) כתוב: "וכתב ר"י מקורביל ז"ל דלא שנא על ידי תערובות ולא שנא בעיניה", וכו', והדברים נמצאים בדברי הר"ף ז"ל בהגהות סמ"ק מצוה רכ"ב (דף רל"ב ד"ה ועל), כי כבר נודע שלא נמנעו רבותינו הפוסקים לקרוא להגהות הסמ"ק בשם סמ"ק, וכמו שכתב רבינו הש"ך יו"ד (סימן ל"ב אות ט'), ועיין מה שכתבתי בזה בקובץ התורני "אוצרות ירושלים" שנת תשל"ז (גליון רי"ב דף קפ"ט), ובס"ד אחר כך באתי בזה בכפלים לתושיה מפי סופרים וספרים בחיבורי מנוחת שלום ח"ד (סימן מ"א) עיין שם באריכות וצרף לכאן.

י. ספר ארחות חיים אות ק' - נמצא בסמ"ק מצוה רכ"ב דף רכ"ט.

יא. ספר ארחות חיים אות ק"כ - נמצא בסמ"ק מצוה רי"ט דף רכ"ז.

ובאשר אתה המעיין תעיין בכל המקומות הנ"ל בספר ארחות חיים תראה שמביא דברי הר"י מקורביל ז"ל, וכשתעיין בסמ"ק במקומות שצינתי, תראה אמיתות הדברים שהר"י מקורביל הנזכר בדברי הארחות חיים, הכוונה לרבינו יצחק ב"ר יוסף מקורביל וז"ב.

סימן ט

רבינו המור מעתיק דברי פוסק ויש פרט בדבריו שאינו מסכים עמו

בטור שמביא דברי איזה פוסק בשביל איזה דין שלמד ממנו, ולא סבירא ליה כוותיה וכדלקמן (סימן מ"ג אות י"ב) ובכמה מקומות".

ומרן ז"ל בשו"ת בית יוסף (דיני קידושין סימן ח' דמ"ז סע"ב) כתב: "ואם תאמר מאחר שרבינו הטור פסק כשמואל האריך כתב דעת הרמ"ה דאתו כר"ח דלא כשמואל, ויש לומר דכיון שלא כתב בהדיא ואי לית בה השתא שוה פרוטה וכו' לא נמנע מלכתוב דברי הרמ"ה למיגמר מינה דברים אחרים שבאו בדבריו".

אשכחן דהטור סרכיה דלשון הרמב"ם נקיט אבל במקום אחר גילה דעתו דאינו סובר כרמב"ם - עיין כנסת הגדולה אה"ע (סימן ס"ט הגה"ט אות ג'), ובכנסת הגדולה חו"מ מהדורה קמא (סימן ק"ח הגה"ט אות ק"ה), ועוד שם במהדורה בתרא (סימן קע"ה הגה"ט אות ס"ח ד"ה אלא), וכנסת הגדולה יו"ד (סימן ס"ד הגה"ט

הנה בדברי בחיבורי הנכחי לעיל (סימן א' סוף אות א') הבאתי מה שכתב הגאון רבינו זלמן ז"ל בשלחן ערוך שלו הלכות נדה (סימן קפ"ט קונטרס אחרון סק"א): "נודע דרך הטור ז"ל שבכמה מקומות מעתיק לשון פוסק סתם ככתבו וכלשונו בשביל חידושי דינים שבו, אף על פי שיש בכלל דבריו איזה פרט אחד דלא סבירא ליה הכי, וסמך על מה שכתב כבר דעתו בפירוש בפרט", וכבר כתב כן הב"ח אה"ע (סימן פ"ה אות י"א) עכ"ל.

וראיתי לנכון לקבוע כאן לתועלת המעיינים מה שכתוב אצלי בזה בחיבורי הגדול על כללי הפוסקים בכללי רבינו הטור דילן כתב יד, השי"ת ברוב חנינותו וחמלתו יזכני להוציאו לאורה בקרוב עם כל חידושי לתועלת שוחרי תורה ותושיה אמן.

עיין ש"ך חו"מ (סימן ט"ל אות כ"ט דע"ד ע"ד) שכתב: "וכהאי גוונא תמצא כמה פעמים

יד מלאכי (כללי הריב"ה אות י"א) ועיין שם (כלל ש"א), והגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו שו"ת נשמת כל חי ח"ב (חו"מ סימן י"ח ד"ה וכ"ד דס"א ע"ב), ובספרו שו"ת סמיכה לחיים חו"מ (סימן י"א דע"ז ע"ד) ע"ש, ועיין בספרו כל החיים (מערכת י' אות ל"ה ד"כ רע"ג), ואני הקטן יעקב מה שמצאתי כתבתי בס"ד.

סוף אות ט"ו), ובפרישה יו"ד (סימן ע"ר אות ח') כתב: "הטור פעמים מעתיק סברת ודאי פוסק אף על פי שבמקום אחר כתב דלא כדבריו, אלא משום דשם אין זה עיקר מקומו לא הזכירו".

ובהמשך השנים ראיתי מה שכתבו בזה בספר